

O biti jezika i pjesništvu u Heideggera

Karuza, Hana

Master's thesis / Diplomski rad

2021

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zagreb, Faculty of Humanities and Social Sciences / Sveučilište u Zagrebu, Filozofski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:131:925866>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-07-29**

Sveučilište u Zagrebu
Filozofski fakultet
University of Zagreb
Faculty of Humanities
and Social Sciences

Repository / Repozitorij:

[ODRAZ - open repository of the University of Zagreb
Faculty of Humanities and Social Sciences](#)

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU
FILOZOFSKI FAKULTET
ODSJEK ZA FILOZOFIJU

Hana Karuza

O BITI JEZIKA I PJESNIŠTVU U HEIDEGGERA
Diplomski rad

Mentor: prof. dr. sc. Igor Mikecin

Zagreb, rujan 2021.

Sadržaj

Uvod.....	1
1. Jezik: zajednička oblast mišljenja i pjesništva.....	5
1.1. Uobičajena shvaćanja jezika	6
1.2. Put k jeziku.....	7
1.3. Bit jezika: kaza	10
1.3.1. Jezik: „kuća bitka“.....	14
1.3.2. Odnos riječi i stvari	15
2. Metafizičko mišljenje i njegovo prevladavanje	17
2.1. Metafizičko kazivanje	19
2.2. Prevladavanje metafizike i izvorno kazivanje.....	21
3. Pjesničko kazivanje i bit pjesništva.....	24
3.1. Uobičajena shvaćanja pjesništva	25
3.2. Istinsko pjesništvo	26
3.3. Blizina i razlika mišljenja i pjesništva	29
3.3.1. Misaoni razgovor s pjesništvom.....	31
4. Izvorno mišljenje i pjesništvo u dosadašnjoj povijesti Zapada.....	34
4.1. Ranogrčki mislioci i pjesnici.....	34
4.2. Kraj povijesti metafizike	37
5. Heideggerovo približavanje pjesništvu	40
5.1. Forme dovođenja mišljenja u blizinu pjesništvu.....	41
5.2. Napuštanje gramatičkih zakona i ustroja jezika	42
Zaključak	46
Popis literature	49

O biti jezika i pjesništvu u Heideggera

Sažetak

U diplomskome radu prikazano je Heideggerovo poimanje biti jezika te na pozadini toga odnos između mišljenja i pjesništva. Rad se pritom oslanja prvenstveno na djela kasnije faze Heideggerova mišljenja koja se naziva povijesnim mišljenjem bitka. Prvo, u radu je razmotreno Heideggerovo shvaćanje jezika kao kaze (*die Sage*) i bitnoga kazivanja kao puštanja i davanja da se ono kazivano pokaže. Čovjek, prema Heideggeru, nije taj koji svojevolumno raspolaže i gospodari jezikom, već je u službi jezika: jezik govori, a čovjek, ukoliko istinski govori, slušajući odgovara jeziku, koji je ponajprije jezik samoga bitka. Potom, u radu je prikazano kako Heidegger poima zapadnu metafiziku i njena ograničenja te na koji način istinsko kazivanje, mislilačko i pjesničko, sudjeluje u njenu prevladavanju. Također, izložena su Heideggerova promišljanja biti pjesništva, u razlici spram uobičajenih, uhodanih mnijenja o pjesništvu, te je razmotreno u čemu se sastojе blizina i razlika mišljenja i pjesništva. Nadalje, u radu su izložena mjesta na kojima Heidegger u dosadašnjoj povijesti Zapada prepoznaje izvorno mišljenje i pjesništvo: to su s jedne strane starogrčki pjesnici i mislioci te s druge Hölderlin i Nietzsche na koncu zapadne metafizike. Naposljetku, spomenuto je na koje se načine Heidegger svojim stilom mišljenja i govora približava pjesništvu: kazivanjem u formama kao što su pjesme, dijalozi ili fragmenti te napuštanjem uobičajenih gramatičkih zakona i ustroja jezika.

Ključne riječi: Martin Heidegger, jezik, kazivanje, pjesništvo, mišljenje, zapadna metafizika

Heidegger on the essence of language and poetry

Abstract

The graduate thesis presents Heidegger's understanding of the essence of language, as well as the relation between thinking and poetizing. The thesis relies primarily on the works of Heidegger's later philosophy, called the thinking of the history of Being. First, the thesis considers the ways in which Heidegger perceives language as Saying (*die Sage*), and genuine saying as letting and permitting the spoken to show itself. According to Heidegger, man is not really a master of language nor someone who uses it by his own free will; rather, language is the one that rules the man: language speaks, and man has to listen to language if he is truly to speak, with language being first and foremost the language of Being itself. Then, the thesis examines Heidegger's reflections on Western metaphysics and its limitations, as well as how genuine saying, be it thinking and poetizing, manages to overcome it. In addition, Heidegger's conceptions of the essence of poetry are presented as being in clear contrast to the standard, established opinions about poetry, with both the closeness and the difference of thinking and poetry considered. Furthermore, the thesis identifies the places in Western history where Heidegger recognizes authentic thinking and poetizing: these are on the one side ancient Greek poets and thinkers, and on the other Hölderlin and Nietzsche at the end of Western metaphysics. Finally, some of the ways are mentioned in which with his own style of thinking and saying Heidegger himself comes close to poetizing: writing in forms such as poems, dialogues and fragments, as well as abandoning the traditional rules of grammar and language structures.

Key words: Martin Heidegger, language, saying, poetizing, thinking, Western metaphysics

Uvod

U ovome će radu biti prikazano i protumačeno Heideggerovo poimanje biti jezika i na pozadini toga odnos između pjesništva i mišljenja. Rad će se pritom oslanjati prvenstveno na djela koja se ubrajaju u kasniju fazu Heideggerova mišljenja, koja se naziva i povijesno mišljenje bitka ili bitkovnopovijesno mišljenje (*das seinsgeschichtliches Denken*).

Heideggerova se filozofija uobičajeno dijeli na dvije glavne faze, koje razdvaja tzv. okret (*die Kehre*) u njegovu mišljenju. Sam je Heidegger, kako ističe V. Sutlić, prihvaćao takvu podjelu, ističući kako je potrebno imati na umu da je ono u kasnijoj fazi moguće misliti samo polazeći od ranije faze, ali i da je ono u ranijoj fazi moguće samo pod uvjetom da je sadržano u kasnijoj¹.

Prva faza Heideggerova mišljenja naziva se fazom fundamentalne ontologije i traje do početka 1930-tih godina. Najvažnije je Heideggerovo djelo te faze, a ujedno i jedno od njegovih glavnih djela uopće, *Bitak i vrijeme (Sein und Zeit)*. Osnovna je Heideggerova zadaća u *Bitku i vremenu*, kako ističe na samome početku djela, ponovna obrada pitanja o smislu bitka, koje je u modernomu vremenu palo u zaborav. Djelo, međutim, ostaje nedovršenim, a kako Heidegger sam spominje u pismu *O humanizmu*, razlog je tome taj što u njemu metafizički govor još nije prevladan. Metafizički način govora nije uspio odgovoriti zadaći kazivanja onoga nemetafizičkoga i zbog toga je bio potreban okret koji će mišljenje uputiti u samo iskustvo istoga što se u *Bitku i vremenu* pokušalo misliti².

Okret u Heideggerovu mišljenju, međutim, ne podrazumijeva promjenu stajališta niti odbacivanje mišljenja ranije faze. Kako ističe u *Prilozima filozofiji*, djelu koje se često smatra najvažnijim djelom njegove kasnije faze, pitanje o bitku koje je bilo osnovno pitanje *Bitka i vremena* ostaje i dalje, unatoč okretu, njegovim pitanjem i njegovim jedinim pitanjem³.

¹ W. J. Richardson, *Heidegger. Through Phenomenology to Thought*, M. Nijhoff, den Haag, 1973, str. XXIII, prema Vanja Sutlić, *Kako čitati Heideggera: uvod u problematsku razinu "Sein und Zeit"-a i okolnih spisa*, August Cesarec, Zagreb, 1989, str. 32.

² Martin Heidegger, „O humanizmu“, u: Martin Heidegger, *Kraj filozofije i zadaća mišljenja*, Naprijed, Zagreb, 1996, str. 151-196, ovdje str. 165.

³ Martin Heidegger, *Prilozi filozofiji (Iz događaja)*, Naklada Breza, Zagreb, 2008, str. 25.

Heideggerov čitav misaoni put određen je promišljanjem jezika i bitka – još od habilitacije 1915. godine, kako i sam primjećuje⁴. U kasnijoj fazi, nakon okreta, Heideggerov se odnos spram jezika mijenja i jezik još više dopijeva u središte njegova mišljenja. Prema nekim komentatorima, čitava se Heideggerova kasna filozofija može odrediti kao filozofija jezika⁵.

Osim što pitanje o jeziku dopijeva u središte Heideggerova mišljenja, i sam se jezik njegova mišljenja mijenja. Jezik ranije faze, smatra Heidegger, još nije uspio u potpunosti napustiti jezik metafizike – jezik koji je tehnički, računajući i predstavljajući i koji ono što se promišlja pokušava zahvatiti pojmovima umjesto da pusti da se to samo pokaže. U kasnijoj fazi Heidegger napušta takva ograničenja metafizičkoga jezika i umjesto da bitak pokušava obuhvatiti jezikom, on se prihvaća zadaće da iz jezika odgovori samome bitku i njegovu nagovoru, tvoreći tako put drugačijega mišljenja: povijesnoga mišljenja bitka⁶. U toj se promjeni može vidjeti osnova toga što se njegov govor približava pjesništvu i napušta uobičajene granice jezika, kao i toga što pjesništvu samome, kao i odnosu pjesništva, mišljenja i jezika, posvećuje posebnu pažnju.

Okret na Heideggerovu putu mišljenja ponajprije se daje iščitati u nizu predavanja koja je održao 30-tih i 40-godina: to su, primjerice, predavanja o Nietzscheu i Hölderlinu, kao i serije predavanja koje su kasnije objavljene pod naslovima *Izvor umjetničkog djela (Der Ursprung des Kunstwerkes)* i *Što (se) zove mišljenje? (Was heisst Denken?)*⁷. Kao djelo koje ponajbolje svjedoči o Heideggerovu okretu uzima se njegovo *Pismo o humanizmu (Brief über den Humanismus)*, odgovor Jeanu Beaufreatu, dok je djelo koje predstavlja prvo potpunije uobličenje kasnije faze mišljenja *Prilozi filozofiji (Iz događaja) (Beiträge zur Philosophie (Vom Ereignis))* – djelo pisano neuobičajenim stilom i sastavljeno od niza zapisa različite duljine koji nalikuju fragmentima.

⁴ Martin Heidegger, „Aus einem Gespräch von der Sprache”, u: Martin, Heidegger, *Unterwegs zur Sprache*, Günther Neske, Pfullingen 1985, str. 91-92, prema Vesna Batovanja, *Martin Heidegger: mišljenje koje se više ne razumije kao metafizika*, Naklada Breza, Zagreb, 2007, str. 159.

⁵ George Pattison, *Routledge Philosophy Guidebook to the Later Heidegger*, Routledge, London, New York, 2013, str. 5.

⁶ Michael Wheeler, "Martin Heidegger", <https://plato.stanford.edu/archives/fall2020/entries/heidegger/>.

⁷ G. Pattison, *Routledge Philosophy Guidebook to the Later Heidegger*, str. 11.

Pjesništvo te odnos mišljenja i pjesništva zauzimaju značajan dio u Heideggerovim kasnijim spisima i predavanjima. Prilikom promišljanja pjesništva, Heidegger iznimnu pažnju pridaje pjesnicima kao što su Georg Trakl, Reiner Maria Rilke, Stefan George, Gottfried Benn i Johann Peter Hebel⁸. Daleko najviše pozornosti posvećuje pjesniku Friedrichu Hölderlinu, na čije se stihove oslanja u mnogim svojim radovima. Također, Hölderlinovim himnama posvećuje tri zasebna kolegija koja drži na Sveučilištu u Freiburgu: godine 1934./35. kolegij o himnama *Germanien* i *Der Rhein*, potom 1941./42. o himni *Andenken* te 1942. o himni *Der Ister*⁹.

U zimskome semestru 1944./45. godine Heidegger je planirao održati zaseban kolegij pod naslovom *Uvod u filozofiju: mišljenje i pjevanje (Einleitung in die Philosophie: Denken und Dichten)*, no on je ukinut nedugo nakon početka, već u studenom 1944. godine, kada je za Heideggera uvedena zabrana održavanja predavanja na Sveučilištu. Riječ je o kolegiju koji predstavlja, kako je najavljeno u prva i jedina dva održana predavanja, uvođenje u izvorno mišljenje kroz dovođenje mišljenja u blizinu i u odnos s pjesništvom¹⁰.

Nakon okreta, a posebice 30-tih i 40-tih godina, Heidegger održava i brojna predavanja te serije predavanja o Nietzscheu. Nietzsche je mislilac kojemu je Heidegger pridao znatnu pozornost upravo zbog uloge koju mu pripisuje u povijesti zapadne metafizike i njenome završetku¹¹. U kasnome razdoblju Heidegger iznimnu pozornost posvećuje i predsokratovcima: Heraklitu, Parmenidu i Anaksimandru te prevođenju i tumačenju njihovih fragmenata i zapisa¹².

Također, za razmatranje jezika te odnosa jezika i pjesništva značajno je Heideggerovo kasno djelo *Na putu k jeziku (Unterwegs zum Sprache)*, koje sakuplja niz predavanja, jedan članak i jedan dijalog iz perioda između 1950. i 1959. godine.

U ovome će radu biti pobliže razmotreno kako Heidegger u kasnijoj fazi mišljenja poima jezik te mišljenje i pjesništvo kao dva načina kazivanja koja pripadaju biti jezika. Na pozadini

⁸ Isto, str. 159.

⁹ Włodzimirz Julian Korab-Karpowicz, "Martin Heidegger (1889—1976)", <https://iep.utm.edu/heidegge/#H1>.

¹⁰ Martin Heidegger, *Introduction to Philosophy – Thinking and Poetizing*, Indiana University Press, Bloomington, Indianapolis, 2011, str. 6.

¹¹ G. Pattison, *Routledge Philosophy Guidebook to the Later Heidegger*, str. 105.

¹² W. J. Korab-Karpowicz, "Martin Heidegger (1889—1976)".

Heideggerova poimanja zapadne metafizike – epohe koja započinje nakon predsokratovaca i traje još i danas – i njenih unutarnjih granica, bit će razjašnjeno kako jezik potpada pod različita ograničenja te se udaljava od svoje biti. Bit će prikazano kako Heidegger poima bit izvornoga pjesništva, za koje drži da prije nego mišljenje može ostvariti prevladavanje metafizike i njenih ograničenja, kao i to na koji način pjesništvo utemeljuje bića u istini bitka i kroz izvorni govor vraća čovjeka u stanovanje u svojoj biti. U radu će biti razmotreni i prethodno spomenuti mislioci i pjesnici kojima Heidegger posvećuje iznimnu pažnju i u čijem kazivanju prepoznaje pjesničko mišljenje i misleće pjesništvo: riječ je prvenstveno o predsokratovcima te Nietzscheu i Hölderlinu kao dovršiteljima zapadne metafizike. Također, u radu će biti naznačeno i primjerima potkrijepljeno na koje se načine stil mišljenja i kazivanja u samoga Heideggera u kasnijoj fazi mijenja, na način da napušta uobičajene granice jezika te tako dospijeva u blizinu pjesništva.

1. Jezik: zajednička oblast mišljenja i pjesništva

Pitanje o jeziku središnje je pitanje čitava Heideggerova misaonog puta. Jezik za Heideggera nije tek jedna od čovjekovih sposobnosti niti je čovjekova tvorevina, koja bi mu služila poput nekog oruđa, već je jezik ponajprije jezik samoga bitka. Čovjekovoj biti pripada to da se odnosi spram bitka, da promišlja bitak – i to se promišljanje zbiva upravo u jeziku. Bitak, koji se objavljuje otkrivajući se i skrivajući, potrebuje jezik i čovjeka kako bi njegovu istinu doveo do riječi. Ukoliko istinski govori, čovjek govori tako što sluša bitak i odgovara njegovu nagovoru, puštajući da njegova istina sama dospije u riječ. Samo je čovjek u mogućnosti odgovoriti nagovoru bitka, i to je odgovaranje bitku moguće jedino u oblasti jezika. U elementu jezika istina bitka može doći do riječi na dva načina: kroz pjesničko i kroz mislilačko kazivanje.

Jezik, prema tome, nije tek sredstvo koje olakšava čovjeku snalaženje u svijetu i život s drugima, već je ono što određuje samu bit čovjeka. Jeziku tako nije dovoljno pristupiti analizirajući njegove pojedinačne aspekte, kao što to čine moderne znanosti, već ga treba razumjeti u njegovoj svezi s bitkom i s biti čovjeka.

Jezik je, kako navodi Heidegger u prvom od tri predavanja koja nose naslov *Bit jezika*, „istinsko boravište čovjeka“¹³. Čovjek je uvijek već u jeziku: jezik mu je, kao mjesto njegove biti, ono najbliže. On ne mora, međutim, na mjestu svoga istinskoga boravišta zaista biti kod kuće. Čovjek može boraviti izvan mjesta na kojemu stanuje njegova bit¹⁴. Iako mu je jezik ono najbliže, čovjek je ujedno najčešće i udaljen od jezika jer u svojoj svakodnevnici živi i govori tako da u jeziku nije kod kuće i tako da jezik koristi kao puko sredstvo zaboravljajući pritom njegovu bit. Kroz promišljanje jezika, koje je stjecanje iskustva s jezikom kroz prepuštanje jeziku, a ne znanstveno ili filozofijsko proučavanje jezika, čovjek se vraća stanovanju u vlastitoj biti – vraća se tamo gdje na neki način već izvorno jest.

¹³ Martin Heidegger, „Bit jezika“, u: Martin Heidegger, *Na putu k jeziku*, Altagama, Zagreb, 2009, str. 141-200, ovdje str. 143.

¹⁴ M. Heidegger, *Introduction to Philosophy – Thinking and Poetizing*, str. 3.

1.1. Uobičajena shvaćanja jezika

Na putu promišljanja jezika kao jezika Heidegger izlaže i uobičajena shvaćanja jezika, ona svakodnevna i znanstvena, koja ga razumiju površno i tako promašuju zahvatiti njegovu bit. Ta uhodana razumijevanja jezika, koja svoje korijene vuku još iz početaka zapadnoga načina mišljenja u starih Grka, prepreka su na putu stjecanja izvornoga iskustva s jezikom.

Takav je postupak izlaganja uobičajenih, uhodanih shvaćanja te razgraničavanja od njih na putu promišljanja nekog pitanja uobičajen za Heideggerov pristup. Za ispravnije razumijevanje Heideggerova izlaganja, kako ističe Vanja Sutlić u svojem razmatranju *Bitka i vremena*, potrebno je za sobom ostaviti svaki pristup vezan uz posebne znanosti ili filozofijske discipline – primjerice, psihologijski, filozofsko-antropologijski ili kulturologijski¹⁵. To se može razumjeti kao jedan od razloga zašto Heidegger sam izlaže svakidašnja, uhodana mnijenja o stvarima prije no što se upusti u pitanje o njima samima, i to ne samo u *Bitku i vremenu*, već i u nekima od svojih ostalih djela. I prilikom pitanja o jeziku Heidegger se prvo želi odijeliti od shvaćanja jezika kakva vrijede u lingvistici, psihologiji, biologiji, filozofiji jezika te drugim znanstvenim i filozofijskim disciplinama koje jezik uzimaju kao svoj predmet, pa onda i od uobičajenih, svakodnevnih shvaćanja, koja su ukorijenjena u znanstvenim i filozofijskim.

Među raširenim znanstvenim i svakodnevnim predodžbama o govorenju vodeća je ona koja drži da je govorenje „glasovno izražavanje i priopćavanje čovjekovih ćuti“ vođeno i upravljano čovjekovim mislima¹⁶. Tako shvaćen, jezik je prvenstveno sredstvo izražavanja onoga unutarnjega: misli, osjećaja, stavova ili svjetonazora. Kako bi izrazio i prenio ono što se zbiva u njemu, bilo zbog potrebe za pripadanjem i odnošenjem s drugima bilo zbog zadovoljenja drugih, jednostavnijih potreba, čovjek, mnije se, stvara i koristi jezik.

Općenito, govorenje se najčešće razumije kao čovjekova djelatnost i kao čovjekov izum – sredstvo koje on koristi i prilagođava kako bi ispunio svoje zahtjeve i zadovoljio potrebe. Čovjek, prema takvim shvaćanjima, stvara jezik i gospodari njime: jezik je u njegovoj službi, kao

¹⁵ V. Sutlić, *Kako čitati Heideggera: uvod u problematsku razinu "Sein und Zeit"-a i okolnih spisa*, str. 129-131.

¹⁶ Martin Heidegger, „Jezik“, u: Martin Heidegger, *Na putu k jeziku*, Altagama, Zagreb, 2009, str. 7-31, ovdje str. 12.

instrument ili sluga pod njegovim vodstvom. Govorenje je posljedica čovjekova osobnoga htijenja i namjere: čovjek stvara jezik po svojoj mjeri i potrebi, te se potom njime služi na način da govori onda kada se sam na to odluči.

Od Aristotela i kasnoga helenizma dominantno je fiziološko-fizičko objašnjenje jezika, koje polazi od svođenja govora na glasovnu artikulaciju. Porijeklo je jezika, prema tome, u zbivanjima i promjenama u duši, koje su posljedica promjena u vanjskome svijetu, a koje se manifestiraju kroz glasovnu artikulaciju koja potom biva fiksirana u pismu. Jezik je tako posredni izraz stvari – kako Heidegger sažima ulomak iz Aristotelovog spisa *O interpretaciji*, kojega citira na više mjesta u svojim predavanjima i spisima – slova pokazuju glasove, glasovi pokazuju trpnje u duši, a trpnje u duši pokazuju odgovarajuće stvari¹⁷.

Takav se pogled na jezik kasnije razvija u shvaćanje jezika kao dogovorenoga sustava znakova, prema kojemu su riječi znakovi ili označitelji za označene stvari¹⁸. Tako uzete, stvari su predstavljene riječima – riječi stoje kao njihovi znaci, postavljeni od strane čovjeka i sa svrhom da zastupaju stvari i stoje umjesto njih. Jezik, tako shvaćen, ima za svrhu to da omogućuje izražavanje čovjekovih misli, stavova i osjećaja te njihovo prenošenje i komunikaciju s drugima.

1.2. Put k jeziku

Heideggerova je namjera promisliti jezik sam: promisliti što jezik kao jezik jest, promisliti ga iz njega samoga. Način njegova pristupa jeziku razlikuje se od znanstvene ili uobičajene filozofijske metode, koja predmet svojega interesa postavlja pred sebe te potom nastoji pribaviti i pobrojati što više spoznaja o njemu. Promišljanje jezika kao jezika za Heideggera je put u mjesto na kojemu pribiva jezik, nastojanje da se dospije u jezik sam i da ga se tako pusti da dođe do riječi,

¹⁷ Martin Heidegger, „Put k jeziku“, u: Martin Heidegger, *Na putu k jeziku*, Altagama, Zagreb, 2009, str. 223-252, ovdje str. 228.

¹⁸ Isto, str. 229.

da govori on sam i da čovjeku pokaže svoju bit. Promišljati jezik, kako to Heidegger formulira u predavanju *Put k jeziku*, znači „*jezik kao jezik dovesti do riječi (jezika)*“¹⁹.

Promišljanje jezika nije sakupljanje znanja o jeziku, već stjecanje iskustva s njime. Različita znanja o jeziku koja pribavljaju posebne znanosti – lingvistika, filologije različitih jezika, psihologija i filozofija jezika te druge – nisu pogrešna niti su suvišna, no ona ne dopiru do biti jezika samoga²⁰. Put k jeziku različit je od metode, koja u znanosti i filozofiji predstavlja osnovni način stjecanja znanja i koja je u modernome dobu prestala biti instrument i postala ono vodeće, koje vlada čitavom modernom znanošću i filozofijom. Isto tako, ni pitanje o jeziku nije uobičajeno shvaćeno pitanje koje je dio, odnosno prvi korak metode istraživanja predmeta te koje završava i svoju svrhu ispunjava pronalaskom odgovora. „[P]itanje nije“, ističe Heidegger, „pravi znak mišljenja, nego – slušanje onoga što treba da dođe u pitanje“²¹. Pitanje o jeziku znači prepuštanje govorenja jeziku, dopuštanje da jezik sam dođe do riječi i da se tako njegova bit rasvijetli i dovede u neskrivenost.

Stjecanje iskustva s nečim, kako pojašnjava Heidegger u prvom dijelu predavanja *Bit jezika*, ne podrazumijeva to da čovjek gradi, sačinjava ili sakuplja iskustvo, već da mu se ono s čime stječe iskustvo događa, snalazi ga, osvaja i nagovara da mu se prepusti, te ga mijenja i preobražava iz temelja. Stjecati iskustvo znači „proživjeti, podnijeti, prihvatiti to što nam se stječe, ukoliko mu se pokoravamo“²². Stjecanje iskustva je sebeupućivanje, upuštanje u put ka nečemu. Sebeupućivanje, međutim, Heidegger ne razumije tek kao puko kretanje, prevaljivanje udaljenosti od početne točke do krajnjega cilja po nekoj unaprijed zadanoj ruti. Upućivati se, napominje Heidegger, znači istodobno utirati, priti put – kao kroz snježno polje, kroz koje čovjek ide tako da istovremeno razgrće snijeg i tako utire, oslobađa put kojim prolazi²³.

Stjecanje iskustva s jezikom dolaženje je u mjesto istinskoga govorenja, a time i u mjesto istinskoga boravka čovjeka. Dospjeti u mjesto na kojemu počiva neka stvar znači pustiti toj stvari

¹⁹ Isto, str. 226.

²⁰ M. Heidegger, „Bit jezika“, str. 144-145.

²¹ Isto, str. 159.

²² Isto, str. 143-144.

²³ M. Heidegger, „Put k jeziku“, str. 245.

da se pokaže u svojoj biti. „Mjesto, ono sabiruće“, navodi Heidegger, „skuplja sve u sebe, čuva to skupljeno, ali ne kao neka zatvorena čahura, nego tako da to sabrano projašnjava i prosvjetljava i time tek otpušta u svoju bit“²⁴.

Dolaskom u mjesto jezika čovjek dospijeva tamo gdje već jest, jer on uvijek već jest u jeziku i jer u jeziku počiva njegova bit. Čovjek neprestano govori, i jezik je upravo ono što ga čini čovjekom – on mu je, stoga, ono najbliže. Ipak, svakodnevnim se govorenjem čovjek udaljava od biti jezika i od slušanja njegova govorenja. Najčešće, čovjek ne boravi u jeziku tako da razumije njegovu bit i tako da ga osluškuje. To udaljavanje čovjeka od biti jezika pripada, međutim, samoj biti jezika: njoj je svojstveno to da uskraćuje svoju bit u svakodnevnom govorenju i u govorenju koje obilježava doba metafizike. Zato je jezik ujedno ono čovjeku najbliže i najdalje, i zato put k njemu znači povratak onamo gdje čovjek već jest²⁵.

Svako pitanje i govorenje *o* jeziku, *o* njegovoj biti, zapravo je postavljanje čovjeka kao subjekta koji se postavlja nad jezik kao predmet o kojemu se pita. Umjesto govorenja *o* jeziku, Heidegger poziva na govorenje *iz* jezika – govorenje iz njegove biti upućivanjem u njega samoga, govorenje koje je razgovor jer ujedno sluša jezik i nagovor njegove biti te mu odgovara²⁶.

Stjecanje iskustva s jezikom jest prepuštanje govorenja jeziku, odnosno puštanje da jezik sam govori. Bit jezika, važno je napomenuti, ne dolazi do riječi u svakome govorenju. U svakodnevnome govorenju čovjek se odnosi spram jezika tehnički, kao spram instrumenta kojega koristi i kojim se služi, pa je tako najčešće čovjek onaj koji govori, a ne jezik. Govorenje samoga jezika rijetki mogu čuti – jezik govori onda kada za nešto, do sada još neizgovoreno, što čovjeka snalazi, privlači, oduševljava ili tišti, on ne nalazi riječi. Tada mu jezik za to poklanja ili uskraćuje prave riječi²⁷.

²⁴ Martin Heidegger, „Jezik u pjesmi: rasprava o pjesništvu Georga Trakla“, u: Martin Heidegger, *Na putu k jeziku*, Altagama, Zagreb, 2009, str. 33-80, ovdje str. 35.

²⁵ M. Heidegger, „Put k jeziku“, str. 225-226.

²⁶ Martin Heidegger, „Iz jednog razgovora o jeziku: Između jednog Japanca i pitača“, u: Martin Heidegger, *Na putu k jeziku*, Altagama, Zagreb, 2009, str. 81-140, ovdje str. 136-138.

²⁷ M. Heidegger, „Bit jezika“, str. 145.

Oni rijetki koji mogu čuti govorenje jezika i dovesti ga do riječi ponajprije su pjesnici. Govorenje jezika čovjek nalazi u onome od pjesnika izgovorenome. Ono čisto govoreno je pjesma²⁸: ona nije tek umjetnički izraz nekoga pojedinca, već odgovaranje govorenju jezika u kojemu se, kada ga se sluša, može uz izgovaranje pjesnika čuti i govorenje samoga jezika. Promišljanje jezika kao put k jeziku tako čovjeka dovodi do pjesništva – u blizinu, u susjedstvo mišljenja i pjesništva.

1.3. Bit jezika: kaza

Prethodno spomenuta uobičajena shvaćanja jezika Heidegger ne određuje kao pogrešna, već kao ograničena i nedostatna. Jezik, dakako, jest sredstvo sporazumijevanja i komunikacije, sredstvo putem kojega čovjek saopćava svoja osjećanja i svoje misli te je neraskidivo vezan uz glasovnu artikulaciju – ta se svojstva jezika ne mogu osporiti. No, pokušaji da se putem njih odredi bit jezika nepotpuni su. Jezik se pokazuje kao mnoštvo elemenata i svim je uobičajenim shvaćanjima svojstveno to da se ograničavaju samo na jedan ili neke od njih i to na način da ih nabrajaju i analiziraju. Pritom ona propuštaju zahvatiti njihovo jedinstvo, pa onda i jezik sam²⁹. Uobičajena se shvaćanja tako drže uhodanih predodžbi o jeziku, koje su utemeljene u dugoj tradiciji zapadnoga mišljenja i koje jezik objašnjavaju iz nečega drugoga – iz, primjerice, uz njega vezane aktivnosti govornih i slušnih organa ili iz čovjekove vezanosti uz društvo i zajednicu – umjesto da ga objasne iz njega samoga.

Jezik se ne može svesti ni na sredstvo izražavanja čovjekovih misli i osjećaja ni na čovjekovu djelatnost i izraz njegova htijenja. Čovjek uvijek govori, čak i onda kada uobražava da se ne odlučuje na izgovaranje. Govorenje pripada čovjekovoj biti. Kada istinski govori, čovjek ne govori kao izdvojeni individuum, iz sebe samoga i svojom odlukom, već govori iz jezika i u tom

²⁸ M. Heidegger, „Jezik“, str. 30.

²⁹ M. Heidegger, „Put k jeziku“, str. 235.

govorenju kroz čovjeka govori jezik sam. Jezik je gospodar čovjeka, a ne čovjek jezika³⁰. Jezik se služi čovjekom, nagovara ga, i kada čovjek prihvati njegov nagovor, jezik u čovjekovu izgovaranju izgovara vlastitu bit.

Bit jezika pokazuje se onda kada čovjek uspijeva pustiti jezik da govori sam. Govorenje jezika višeslojno je izgovaranje³¹: u njemu jezik govori i čovjek govori. Istinsko se govorenje zbiva onda kada čovjek govori slušajući govorenje jezika – i tada je zapravo jezik taj koji govori. Govorenje jezika nalazimo u onom govorenju: govoreno izgovara čovjek, i govoreno govori izgovarajući svoj sadržaj. Čovjek istinski govori kada misli i kada pjeva. On tada ne proizvodi govor kao produkt svoje namjere, već u govorenju odgovara jeziku slušajući njegovo bezglasno govorenje i puštajući ga da dođe do glasa.

Jezik kao jezik jedinstvo je kojemu pripada više elemenata: „oni koji govore i njihovo govorenje, ono govoreno i njime neizgovoreno“³². Čovjek, onaj koji govori putem svojih govornih organa, potreban je za jezik, no ipak nije njegov tvorac i uzrok. Jezik treba čovjeka i ljudsko govorenje, ali ipak čovjek nije gospodar jezika niti je dovoljan da bi se iz njega mogla razumjeti bit jezika. U onome izgovorenome od čovjeka pokazuje se i govorenje jezika. Kada istinski govori, čovjek govori slušajući – slušajući ono neizgovoreno jezika samoga. Kada govori, čovjek je uporabljen od jezika.

Govorenje je tako ujedno i slušanje. Uobičajeno se govorenje i slušanje, kao i glasanje i šutnja, poimaju kao oprečni: nije moguće istodobno govoriti i slušati, a svaki se razgovor sastoji u izmjeni faze slušanja onoga drugoga i faze govorenja. Govorenje, međutim, jest slušanje, i to slušanje jezika koji govori i iz kojega čovjek govori. Čovjek sluša govorenje jezika. On ne govori jezik, već govori *iz* jezika; govori slušajući jezik i odgovarajući mu. Kao što je slušanje, govorenje je i odgovaranje onome slušanome – odgovarajuće kazivanje.

Takvo je slušanje različito od uobičajeno, psihologijski i biologijski pojmljenoga slušanja, kao slušanja zvukova putem djelovanja titranja zraka na uho i slušni aparat. Riječ je o izvornome

³⁰ Martin Heidegger, „Hölderlin i bit pjesništva“, u: Martin Heidegger, *Hölderlinove himne "Germanija" i "Rajna"*, Demetra, Zagreb, 2002, str. 259-272, ovdje str. 261.

³¹ M. Heidegger, „Jezik“, str. 17.

³² M. Heidegger, „Put k jeziku“, str. 236.

slušanju, pri kojemu ono što se sluša ne proizvodi nikakav zvuk. To slušanje Heidegger opisuje kao brigu za nešto, pri kojoj ono što se sluša prihvaća i upotrebljuje onoga koji sluša, a koji tome već od prije pripada³³.

Heidegger ističe pasivnu, trpnu stranu govorenja i mišljenja: ono nije samo izraz čovjekove namjere i aktivnosti, već uključuje i utjecaj onoga što se govori i misli u vidu nagovora kojemu je potrebno odgovoriti tako da ga se pušta i tako da ga se sluša. Jezik govori također bez zvuka i glasa; on govori i tišinom, kao zvon tišine, koji smiruje svijet i stvari u njihovoj navlastitosti i tako ih pušta da se pokažu kao ono što jesu³⁴. Slušajući sabiruće obraćanje tišine jezika, čovjek dopušta da se on dovede do riječi, da se oglasi u njegovu govorenju.

Istinsko kazivanje uključuje i ono neizgovoreno – ono što još nije kazano ili ono što niti neće biti kazano, već mora ostati skrivenim. I u razgovoru, međusobnom govorenju, ono neizgovoreno je neizostavan dio: to je ono što još nije rečeno i ono što neće ni biti rečeno nego će ostati tajnom. Periodi šutnje ili stanke u govorenju naoko ništa ne kazuju jer ništa ne otkrivaju, ne iznose na vidjelo, no one ipak kazuju time što nešto zadržavaju skrivenim. Ono neizgovoreno također kazuje i to samim time što ostaje neizgovoreno – ono se na taj način otkriva kao skriveno, pokazuje tako da zadržava svoju skrivenost.

Šutnja, kao neizostavni dio kazivanja, nije tek uobičajeno pojmljena šutnja kao opreka glasu, kao puko odsustvo glasa. Šutjeti ne znači tek ne ispuštati glasa, biti nijem ili govoriti malo – ni jedno od toga nije dovoljno da bi se znalo istinski šutjeti. Prava šutnja moguća je tek u istinskome govorenju, tek onda kada se ima nešto za reći. Šutnja nije odsustvo ni lišenost; ona također nešto kazuje, nešto čini očitim, i to više nego naklapanje i prazno gomilanje riječi bez kraja³⁵.

Heidegger razlikuje govorenje (*sprechen*) i kazivanje (*sagen*). Netko može govoriti mnogo, neprestano, a da pritom ništa ne kaže, dok drugi može šutjeti, ništa ne govoriti, a time mnogo

³³ Martin Heidegger, *Heraclitus: The Inception of Occidental Thinking; and, Logic: Heraclitus's Doctrine of the Logos*, Bloomsbury, London, New York, 2018, str. 188.

³⁴ M. Heidegger, „Jezik“, str. 27-28.

³⁵ Martin Heidegger, *Bitak i vrijeme*, Naprijed, Zagreb, 1985.str. 187.

kazati. Njemačka riječ *sagen*, kazati, znači „pustiti da se pokaže, pojavi, vidi i čuje“³⁶. Čovjek kazuje onda kada sluša kazivanje jezika, i on tada pušta da se ono kazivano pokaže u svojoj biti.

Kazivanje je tako pokazivanje. No, jezik kao pokazivanje ne smije se razumjeti kao da je on arbitrarni, od čovjeka ustanovljeni sustav znakova od kojih svaki pokazuje pojedinu stvar, upućuje na nju. Isto tako, ni čovjek koji kazuje puštajući pokazivanje jezika ne treba se razumjeti kao jedini činitelj govorenja. Jezik je taj koji dopušta pokazivanje, jezik je taj koji govori tako da ga čovjek može čuti i da mu može odgovoriti. Čovjeku koji promišlja jezik, koji je na putu k jeziku, mora se jezik prvo pri-kazati (*zusagen*), mora mu svoju bit prireći.

Porijeklo jezika jest u kazivanju. „Jezik govori kazujući, tj. pokazujući“³⁷. U tom kazivanju, bit jezika govori kao kaza (*die Sage*). Jezik govori iz jedne neizgovorene kaze, a čovjek govori onda kada pušta da mu jezik kazuje tu kazu i kada u svome govorenju kazuje slušanu kazu. Sve govoreno i negovoreno, sve što se kaže i ne kaže, počiva u kazi, koja pušta da se ono prisutno pokaže, a odsutno ne³⁸.

Kaza nije nešto od čovjeka odvojeno, do čega on mora naći put kako bi njen sadržaj uspio prevesti u vlastito govorenje. Kaza je „struja tišine koja sama povezuje svoje obale, kazivanje i naše pokazivanje, tvoreći ih“³⁹. Slušanje kaze ne pripada nekom konačnom, dovršenom stanju u koje čovjek dospijeva, već je ono samo put, pućenje k jeziku. „Kaza je ono što nas, ako je slušamo, puti ka govorenju jezika“⁴⁰. Zato što može čuti kazu, čovjek već pripada kazi.

Pokazivanje kaze počiva u osvajanju (*ereignen*) osvoja (*das Ereignis*). Osvoj vlada u pokazivanju kaze; kaza pokazuje na način osvajanja. Osvoj se, međutim, ne da definirati, objasniti ili svesti na nešto drugo – on se pokazuje jedino tako da ga se iskusi. Njemačka riječ *Ereignis*, koja se u hrvatskom osim kao stjecaj prevodi i kao *dogadaj*, *prigoda*, *prigod*⁴¹, *dogođaj* i *zгода* potječe

³⁶ M. Heidegger, „Put k jeziku“, str. 236.

³⁷ Isto, str. 238.

³⁸ Isto, str. 241.

³⁹ Isto, str. 239.

⁴⁰ Isto, str. 240.

⁴¹ V. Batovanja, *Martin Heidegger: mišljenje koje se više ne razumije kao metafizika*, str. 181.

od pridjeva *eigen*, što znači svoj, vlastit, pa se može prevoditi i kao *prisvoj* i *osvoj*. Osvoj tako osvaja, čini svojim čovjeka te ga upotrebljuje za slušanje kaze i njeno dovođenje do riječi; osvoj „podaruje smrtnicima boravak u njihovoj biti da oni mogu biti oni koji govore“⁴². Način na koji čovjek kazuje, način na koji se odnosi spram jezika, kao i način na koji se jezik otkriva čovjeku i nagovara ga, određen je načinom na koji je on upotrebljen od osvoja, na koji pripada osvoju⁴³.

1.3.1. Jezik: „kuća bitka“

Prvi puta u *Pismu o humanizmu*, a kasnije i u mnogim drugim spisima i predavanjima, Heidegger naziva jezik, odnosno govor, kućom bitka. „Govor je kuća bitka“, navodi, a „[u] njenu okućivanju stanuje čovjek. Oni što misle i što pjevaju jesu čuvari toga okućivanja“⁴⁴.

Čovjeku je, za razliku od drugih bića, svojstveno to da se odnosi spram bitka, da promišlja bitak. Odnos spram bitka pripada njegovoj biti. Odnos čovjeka i bitka, međutim, nije jednostran: bitak nije poput predmeta koji stoji odijeljen od čovjeka i spram kojega se čovjek odnosi na način da mišljenjem pokušava u njega proniknuti, već se i bitak na određeni način odnosi spram čovjeka – i to tako da ga nagovara, da mu se obraća, da ga ide; šalje se čovjeku kako bi od njega bio preuzet. Čovjek je tako potreban bitku, kao i bitak čovjeku: čovjek ne može stanovati u svojoj biti bez bitka, bez odnošenja spram bitka na način čuvanja njegove istine, a ni bitak se ne može otkrivati bez čovjeka, bez dolaženja do riječi u čovjekovu kazivanju. Niti je bitak ono čisto pasivno, poput predmeta koji se zahvaća mišljenjem, niti je čovjek tek instrument bitka, upravljani od njega, poput pukoga medija kroz kojega bitak izvršava svoju sudbinu.

Čovjek, kao tu-bitak (*das Da-sein*), jedino je biće kojemu je svojstveno da bude na način da ek-sistira. Ek-sistenciju (*die Ex-sistenz*) Heidegger ne shvaća kao uobičajeno shvaćenu egzistenciju, metafizički pojmljenu *existentia*-u, koja je suprotstavljena *essentia*-i, već ga čuje doslovno, kao iz-stajanje, i to iz-stajanje u istinu bitka. Ek-sistiranje čovjeka ne upućuje samo na

⁴² M. Heidegger, „Put k jeziku“, str. 243.

⁴³ Isto, str. 251.

⁴⁴ M. Heidegger, „Pismo o humanizmu“, str. 153.

to da čovjek jest, već i na to kako jest u svojoj biti. Čovjekovoj biti pripada to da jest na način ekzistencije: da je u odnosu spram bitka, da misli bit bitka, i to tako da pušta da bude od bitka nagovoren. Na taj način čovjek čuva istinu bitka: on je jedino biće koje može prihvatiti nagovor bitka te ujedno biće koje je bitku potrebno kako bi se njegova istina mogla otkrivati. Prema tome, čovjek jest tako što je on to „tu“ (*da*) bitka, mjesto čistine bitka, i zato njegovoj biti pripada da egzistira kao tu-bitak. Onda kada stoji u istini bitka i čuva istinu bitka, čovjek kao tu-bitak pribiva u svojoj biti.

Čovjek je čuvar, pastir istine bitka: u njegovu kazivanju istina bitka dolazi do riječi. Mjesto na kojemu se to čuvanje istine bitka kao dolaženje bitka do riječi zbiva jest upravo jezik. Jezik je tako kuća bitka, u čijem okučivanju stanuje čovjek. Jezik pripada biti čovjeka jer biti čovjeka pripada odnošenje spram bitka, a ono se zbiva jedino u jeziku. Jezik je, također, potreban i za bitak, jer samo u njemu istina bitka može dospjeti do riječi. Bit se jezika, prema tome, ima razumjeti iz bitka, iz odgovaranja bitku. Kako navodi Heidegger na kraju *Pisma o humanizmu*: „Govor je tako govor bitka kao što su oblaci – oblaci neba“⁴⁵.

1.3.2. Odnos riječi i stvari

Jezik imenuje, no imenovanje nije puko pridavanje oznaka stvarima, kao što se to uobičajeno razumije. Riječ, shvaćena kao ime, nije tek znak za stvar, koji ima stajati umjesto nje i ukazivati na nju. Stvar nije prije i neovisno od riječi tako da joj čovjek tek naknadno nadijeva ime kao oznaku koja bi mu služila da je lakše prepozna je i da komunicira s drugima o njoj.

Napuštanje takvoga, uobičajenog poimanja odnosa stvari i riječi kao njihovih oznaka Heidegger izlaže kroz stihove pjesnika Stefana Georgea u pjesmi *Riječ*, koji kazuju:

„Tako sam se s tugom naučio odreći:

⁴⁵ Isto, str. 196.

*Da nema stvari gdje nema riječi.*⁴⁶

Riječ nije tek naknadno pridodani označitelj stvari; ona, naprotiv, stvarima tek daje da budu. Riječ tek „dopušta da se stvar kao stvar, koja ona jest, pojavi i tako postane prisutnom“⁴⁷. Riječ ne stoji u nekom odnosu spram stvari tako da bi se on mogao opisati ili izračunati, odnosno svesti na neku funkciju koja povezuje dva odvojena i suprotstavljena elementa – riječ jest sam taj odnos, ona jest sama stvar. Riječ drži stvar u njenome bitku.⁴⁸

U kazivanju, pjesničkom i mislilačkom, koje kazuje tako što sluša nagovor bitka, riječi se ne izgovaraju tako da bi označavale ili opisivale one stvari i odnose stvari koje pjesnik ili mislilac ima na umu. Riječi, naprotiv, pozivaju stvari kao ono zvano da dođu u blizinu. To je pozivanje u blizinu takvo da ono zvano dovodi u prisutnost, no isto tako i zadržava u odsutnosti, u daljini. Ono što riječi pozivaju u nekoj pjesmi dovedeno je u prisutnost drugačije no što je to s predmetima koji se smještaju u prostornu blizinu spram nečega da bi se tamo zadržali. Ono zvano u pjesmi istovremeno je pozvano u prisutnost i zadržano u odsutnosti, ono je dovedeno u prisutnost takvu da se usteže odsutnosti⁴⁹.

Kao što riječi nisu tek puki znaci koji zamjenjuju stvari i stoje umjesto njih, tako ni istinsko kazivanje nije tek nizanje iskaza koji bi preslikavali stvarnost i čija bi se istinitost mogla mjeriti time u kolikoj mjeri uspijevaju ostvariti zadaću preklapanja sa stvarnim stanjem stvari. Kazivanje je istinsko onda kada pušta da stvari same dođu do riječi, da se same pokažu u svojoj istini.

⁴⁶ M. Heidegger, „Bit jezika“, str. 147.

⁴⁷ Isto, str. 152.

⁴⁸ Isto, str. 177.

⁴⁹ Heidegger, „Jezik“, str. 19.

2. Metafizičko mišljenje i njegovo prevladavanje

U kasnijoj fazi mišljenja Heidegger čitavu povijest svodi na povijest bitka. Svaka je epoha u povijesti obilježena načinom na koji se bitak obraća čovjeku te načinom na koji mu čovjek odgovara. Način mišljenja neke epohe – način promišljanja bitka i bića te odnošenja spram bitka – nije proizvoljan ili uvjetovan običajima postavljenima od čovjeka, već je određen time kako se bitak u toj epohi čovjeku šalje, kako se otkriva i skriva te kako čovjek prima njegov nagovor.

Razdoblje u kojemu se zapadno mišljenje već više od dva tisućljeća nalazi Heidegger naziva razdobljem metafizike, a njen početak vidi još u starih Grka, i to Platona i Aristotela, čijim mišljenjem biva određena čitava tradicija mišljenja koja traje još i danas. Heidegger filozofiju (*die Philosophie*) poistovjećuje s metafizikom, dok od nje razlikuje mišljenje (*das Denken*), kao ono što joj prethodi i što joj ima uslijediti. Izvorno se mišljenje, kao ono koje prethodi metafizičkome mišljenju, može prepoznati u posebnom načinu kazivanja predsokratovaca. Također, njegov je nagovještaj očit i u kazivanju odabranih pjesnika i mislioca modernoga doba koji pripremaju kraj metafizike.

Za metafiziku je karakteristično da misli bitak polazeći od bića. Ona se spram bića odnosi na način predstavljanja, a bitak misli samo kao njihov bitak. Ona zapravo bitak svodi na jedno od bića, i to na najopćenitije i najviše od svih bića. Zato su za metafiziku karakteristični zapanost na bića i zaborav bitka. Metafizika propušta pitati za istinu bitka samoga, pa tako i propušta pustiti da bitak sam govori, da nagovori čovjeka te omogući mišljenje. Mišljenje u razdoblju metafizike ispada iz svoga elementa jer se udaljava od bitka, zaboravlja bitak kao ono što daje mišljenje. Mišljenje tako prestaje biti mišljenje bitka kao mišljenje koje misli bitak i koje je ujedno od bitka omogućeno, zgođeno⁵⁰. Budući da biti čovjeka pripada odnošenje spram bitka na način slušanja njegova nagovora i čuvanja njegove istine, zaborav bitka ujedno je i zaborav biti čovjeka.

Zapadna je metafizika obilježena vladavinom tehnike i tehničkom interpretacijom mišljenja. Još od Platona i Aristotela, mišljenje se shvaća kao τέχνη: kao postupak i umijeće koje je u službi postizanja nekog učinka, neke koristi u oblasti činjenja ili pravljenja. Još s Aristotelovom shvaćanjem mišljenja kao θεωρία, koja stoji u opreci spram πράξις i ποιησις,

⁵⁰ M. Heidegger, „Pismo o humanizmu“.

mišljenje se smješta u posebnu sferu i spoznavanje kao ono teoretsko odvajajući se od onoga praktičkoga⁵¹. U tome počiva prijelaz izvornoga mišljenja u filozofiju, koja se u modernome dobu nastoji izjednačiti sa znanostima opravdavajući pred njima svoje metode i svoje učinke. Filozofija se dovršava tako da se rastvara u moderne znanosti. Ono što se još uvijek naziva filozofijom svodi se između ostalog na tehniku odgovaranja na pitanja, tehniku „razjašnjavanja iz najviših uzroka“⁵², koja se uči i poučava kao dio obrazovnoga programa. S podjelom filozofije na discipline, koja započinje još u Grka s trodiobom na fiziku, logiku i etiku, izvorno mišljenje biva zapriječeno. U srži je svih tako nastalih disciplina da, umjesto da polaze od onoga mišljenoga samoga i puštaju da se ono pokaže u svojoj biti, poput sita propuštaju samo određene elemente one stvari koju uzimaju za svoj predmet te bivaju vođene pravilima i ograničenjima koja su im postavljena izvana⁵³.

Metafizičko je mišljenje tehničko, predstavljajuće, opredmećujuće i vezano uz opreku subjekta i objekta. Ono u potpunosti napušta svoju trpnu, pasivnu stranu, koja uključuje slušanje, puštanje onoga što se misli da se obrati mišljenju i da se samo pokaže. Umjesto toga, mišljenje se svodi isključivo na aktivnost mislioca kao subjekta koji, po mogućnosti objektivni i nepristran, postavlja ono mišljeno pred sebe kao objekt mišljenja – nepomičan i nijem predmet kojega treba zahvatiti i istražiti. Takvo mišljenje postavlja oštru granicu među misliocem kao subjektom i onime što se misli kao objektom. Sve što čovjek kao subjekt uzima kao predmet svoga mišljenja, a to naposljetku biva i čovjek sam, on postavlja pred sebe, suprotstavlja sebi i tako odvajajući od sebe. Mišljenje tako postavljajući čovjeka pred svijet njega izdvaja iz svijeta, shvaćenoga kao bića u cjelini⁵⁴.

Metafiziku karakterizira zapalost na bića jer se bavi isključivo bićima i to na način računanja: dok se u sferi „prakse“ s bićima raspolaže i djeluje, u sferi mišljenja kao teorije bića se

⁵¹ Isto, str. 154.

⁵² Isto, str. 156.

⁵³ M. Heidegger, *Heraclitus: The Inception of Occidental Thinking; and, Logic: Heraclitus's Doctrine of the Logos*, str. 173, 177.

⁵⁴ Martin Heidegger, „Čemu pjesnici?“, u: Martin Heidegger, *O biti umjetnosti*, Mladost, Zagreb, 1959, str. 81-141, ovdje str. 101.

razlažu na uzroke i učinke, a spoznaje o njima sakupljaju se i pobrojavaju kako bi se ona u potpunosti svela pod čovjekovu vlast. Metafizički odnos spram bića Heidegger određuje kao prodiruće uspostavljanje⁵⁵. Sve što ga okružuje, svijet i sva bića, postaju predmetom njegova htijenja, njegova djelovanja usmjerenoga cilju te bivaju pred njega postavljeni tako da on njima raspoláže, gospodari, mijenja ih i upravlja prema svojim koristima i ciljevima. I čovjek sam postaje predmetom takvoga odnosa: on biva razdvojen na dušu i tijelo i različiti elementi njegova bića postaju predmetima izdvojenih znanosti i disciplina, čime biva dodatno ugrožena njegova bit.

Razdoblje zapadne metafizike u predavanju *Čemu pjesnici?* Heidegger naziva oskudnim vremenom. To je vrijeme toliko zapalo u zaborav bitka da se on više niti ne prepoznaje; to je vrijeme toliko oskudno da se više ni ne primjećuje njegova oskudnost. No, upravo krajnji zaborav, krajnja oskudnost, može ujedno biti i priprema, vodilja za ponovno sjećanje i prevladavanje zaborava. Tako kazuju i Hölderlinovovi stihovi, koje Heidegger često citira:

*„No gdje postoji opasnost, raste
također i ono spasonosno.“⁵⁶*

U *Prilozima filozofiji* Heidegger razlikuje prvi od drugoga početka mišljenja. Prvi početak je početak u Grka, koji traje sve do danas, dok drugi početak tek ima nastupiti nakon što oni koji misle i koji pjevaju izvrše za to pripremu. Nije izvjesno kada će i hoće li uopće drugi početak nastupiti, no oni rijetki – istinski pjesnici i mislioci – svojim kazivanjem mogu prevladati ograničenja metafizike i tehničkoga načina mišljenja. Iako još ne pripadaju drugom početku, oni svojim kazivanjem za njega vrše pripremu i tako ga omogućuju.

2.1. Metafizičko kazivanje

Metafiziku obilježava propadanje ili pustošenje govora, kako to Heidegger opisuje u *Pismu o humanizmu*⁵⁷. U razdoblju metafizike govor potpada pod tehničku interpretaciju te biva shvaćen

⁵⁵ Isto, str. 106.

⁵⁶ Isto, str. 114.

⁵⁷ M. Heidegger, „O humanizmu“, str. 157.

kao instrument stjecanja vlasti nad bićem, kao sredstvo zahvaćanja stvarnosti te, kao što je prethodno spomenuto, sustav znakova koji zamjenjuju, zastupaju stvari. Govor potpada pod htijenje čovjeka – čovjek uobražava da je njegov gospodar i njime se služi kako bi ispunio svoje potrebe i želje. Na taj način, čovjek propušta dopustiti da sam dospije u službu govora te da govori iz jezika, slušajući govorenje jezika.

Govor tako, u razdoblju metafizike, ispada iz svoga elementa: on nije više govor bitka, bitak nije ono što ga omogućuje, što ga daje, već on, naprotiv, postaje upravljani čovjekovim htijenjem i namjerama. Pri takvoj pojavi govora samo je čovjek, a ne govor sam, onaj koji govori, i to na način tehničkoga korištenja jezika. U *Bitku i vremenu* Heidegger takav svakodnevni način govorenja, koji je svojstven čovjekovu neautentičnome načinu bivanja, naziva naklapanjem ili govorkanjem (*das Gerede*). Riječ je o načinu govorenja koji je površan i koji ne dopire do samoga bića o kojemu govori da bi ga utemeljilo u njegovu bitku. Umjesto da dopire do samih stvari, takav govor ih zahvaća putem pukoga iskazivanja, na način *raspričavanja* i *prepričavanja*, koje ujedno postaje i mjerilo njegove istinitosti i adekvatnosti⁵⁸.

Jezik je metafizike utemeljen u gramatici, a ona pak počiva u zapadnoj logici začetoj još u Platona i Aristotela⁵⁹. Zapadna je logika, kao nauka o ispravnome mišljenju, u osnovi *ἐπιστήμη λογική* – znanje koje se odnosi na *λόγος*. Kao temelj zapadne logike, *λόγος* je još od njenih začetaka tumačen kao tvrdnja ili postavka te kao djelatnost, odnosno produkt mišljenja. Logika je tako još od Aristotela, koji je kasnije nazivan njenim ocem, shvaćena kao *ὄργανον* – oruđe ili sredstvo ispravnoga mišljenja, koje stoji nad mišljenjem kao skup pravila, zakonitosti i formalnosti koji je postavljen kao mjerilo njegove valjanosti⁶⁰. Vežanost jezika uz logiku u modernome dobu očituje se i u pokušajima uspostave metajezika te svođenja svih jezika na jedan univerzalni informacijski sustav⁶¹.

⁵⁸ M. Heidegger, *Bitak i vrijeme*, str. 190-194.

⁵⁹ M. Heidegger, „O humanizmu“, str. 182-183.

⁶⁰ M. Heidegger, *Heraclitus: The Inception of Occidental Thinking; and, Logic: Heraclitus's Doctrine of the Logos*, str. 158.

⁶¹ M. Heidegger, „Bit jezika“, str. 144.

Mišljenje utemeljeno na logici te na pogrešnom razumijevanju λόγος-a sprečava da se pokaže sama bit λόγος-a, kao i bit mišljenja i jezika. Logika, sa svim svojim ograničenjima, sprečava jezik da govori iz sebe, da bude u sebi – ona smješta jezik u ruke čovjeka, daje ga čovjeku na uporabu i čuvanje da bi mu poput alata služio u zahvaćanju bića koja ga okružuju i gospodarenja njima⁶².

Način na koji se čovjek odnosi spram bitka određen je povijesnim usudom, sudbom bitka: načinom na koji se bitak odnosi spram čovjeka, na koji mu se obraća, povjerava. Kao ek-sistirajući, čovjek je „od samoga bitka 'bačen' u istinu bitka“, kako bi je čuvao⁶³. Ograničenja metafizike tako nisu utemeljena na pukim propustima ili greškama zapadnih mislioca ili pak njihovim ograničenim sposobnostima – ona počivaju u sudbi bitka, načinu na koji se bitak u razdoblju metafizike čovjeku dosuđuje. U svakom se razdoblju bitak šalje tako da se otkriva, ali ujedno i sakriva. U razdoblju metafizike bitak se mišljenju uskraćuje: skriva se više no što se otkriva i u tome počiva njegov zaborav. Zaborav bitka, prema tome, nije nešto samo od čovjeka skrivljeno već pripada povijesti bitka, njegovom usudu.

I to da jezik uskraćuje svoju bit pripada sudbi bitka. Bit se jezika ima pojmiti iz odgovaranja bitku: obraćanje bitka čovjeku i čovjekovo odgovaranje bitku zbivaju se u elementu mišljenja, odnosno jezika, pa se i odnos spram jezika treba razumjeti iz povijesnoga usuda bitka. I promjena je odnosa spram jezika određena povijesnim usudom: načinom na koji je čovjek uporabljen od bitka te na koji on kao takav pripada osvoju⁶⁴.

2.2. Prevladavanje metafizike i izvorno kazivanje

Na koncu dosadašnje povijesti bitka, u razdoblju dovršenja filozofije kao metafizike, mišljenje iznova, kao što je to još bilo u starih Grka, prije Platona i Aristotela, dospijeva u blizinu

⁶² Gerald. L. Bruns, *Heidegger's Estrangements: Language, Truth, and Poetry in the Later Writings*, Yale University Press, New Haven, London, 1991, str. 155.

⁶³ M. Heidegger, „O humanizmu“, str. 167.

⁶⁴ M. Heidegger, „Put k jeziku“, str. 251.

pjesništva. Samo boravkom u toj blizini ono uspijeva objavljivati bitak odgovarajući njegovom povijesnom nalogu. To dolaženje mišljenja u blizinu pjesništva ne podrazumijeva da se mišljenje i pjesništvo stapaju u jedno, da se izjednačavaju ili pak da mišljenje preuzima sve ono za što se smatra da je svojstveno pjesništvu te tako prestaje biti mišljenje.

Istinsko kazivanje, koje prevladava metafiziku i uz nju vezano poimanje govora kao djelatnosti čovjeka, jest istinsko mišljenje, koje je pjesničko mišljenje, te istinsko pjesništvo, koje je misleće pjesništvo. Takvo mišljenje i takvo pjesništvo potječu iz istoga izvora: oni kazuju kazu istine bitka – oni kazuju istu istinu, no ne na isti način⁶⁵.

Kako bi istinski kazivao, pjesnik ili mislilac treba napustiti mnijenje o tome da je on kao autor ili stvaralac subjekt koji se koristi jezikom kao instrumentom da bi izrazio ono što je u njegovoj namjeri. On treba pustiti bitak da mu se obrati, treba se prepustiti njegovu nagovoru i slušati ga te mu na taj način slušajući ga odgovoriti. Izvorno kazivanje je ono koje kazuje iz bitka, iz odgovaranja bitku, a ne tako da govori o bitku kao predmetu svojega izlaganja. Izvorno je mišljenje tako mišljenje bitka u dvojakom smislu: riječ je o mišljenju koje misli bitak, ali i o mišljenju koje je od bitka uzeto u nagovor, koje pušta da se bitak njime posluži⁶⁶.

Kako bi istinski kazivao, čovjek treba „pustiti da opet bude nagovoren od bitka“, što nije lako – to puštanje dolazi „uz opasnost da se pod tim nagovorom ima malo što ili rijetko što da kaže“⁶⁷. U vremenu metafizike i vladajuće biti tehnike, u kojemu je govor krajnje opustošen, prazniji i siromašniji no ikada prije, ipak vlada pomama za govorenjem, koja se u znanosti i filozofiji pokazuje kroz, primjerice, govor koji je nakićen i prividno složen i učen. Nije lako, u takvom vremenu, napustiti brbljarije i ishitrena izgovaranja te prihvatiti šutnju kao ono što također pripada govoru⁶⁸.

⁶⁵ Danilo Pejović, „Heidegger i bit umjetnosti“, u: Martin Heidegger, *O biti umjetnosti*, Mladost, Zagreb, 1959, str. 155-171.

⁶⁶ M. Heidegger, „O humanizmu“, str. 153, 195.

⁶⁷ Isto, str. 158.

⁶⁸ Isto, str. 178.

Prevladavanje metafizike Heidegger ne razumije kao neko napredovanje, uzdizanje na viši stupanj, već prije kao korak natrag – povratak u blizinu onoga najbližega⁶⁹. U tome je upravo težina takvoga zadatka: u vremenu vladajuće biti tehnike, u kojemu je osnovni zakon svega zakon napredovanja, usavršavanja i porasta, teško je zaustaviti se i upustiti u mišljenje koje u svojoj jednostavnosti ne slijedi tok toga napretka. Izvorno je mišljenje stoga ujedno najjednostavnije, ali i iznimno teško.

Govor koji prevladava govor metafizike više zahtijeva slušanje i puštanje nego aktivan trud oko razvoja složenih i zapletenih pojmova. On zahtijeva otvorenost za bitak, određenu mjeru suzdržanosti i skromnosti, brižljivosti, kao i spremnosti na šutnju, na odricanje od poimanja sebe kao aktivnoga subjekta, kao gospodara jezika i gospodara bića. Za takav su govor potrebni sporost i strpljenje, nasuprot vladajućoj žurbi i pohlepi za djelovanjem, za informacijama i brzim rješenjima⁷⁰. Kako upućuje Heidegger u *Pismu o humanizmu*: „[u] sadašnjoj nuždi svijeta nužno je: manje filozofije, ali više brižljivosti oko mišljenja; manje literature, ali više njege slova“⁷¹.

Tek se tada, ponovnim dopuštanjem nagovora bitka, čovjek vraća u stanovanje u vlastitoj biti te se govor vraća u svoj element, u pripadanje onome što ga omogućuje. Istinski kazivajući, čovjek pušta bitak da sam dođe do riječi i tako čuva njegovu istinu, postaje čuvar istine bitka, u čemu se i sastoji njegova izvorna ek-sistencija. Tek to čuvanje istine bitka omogućuje i da se biće kao biće pojavi kao ono što jest, da se pojavi u čistini bitka⁷².

⁶⁹ Isto, str. 186.

⁷⁰ M. Heidegger, *Heraclitus: The Inception of Occidental Thinking; and, Logic: Heraclitus's Doctrine of the Logos*, str. 146.

⁷¹ M. Heidegger, „O humanizmu“, str. 195.

⁷² Isto, str. 167.

3. Pjesničko kazivanje i bit pjesništva

Prevladavanje metafizike kroz izvorno kazivanje začeto je prije u oblasti pjesništva nego u oblasti mišljenja. Pjesništvo se, kako je jasno, zbiva u području jezika, pa se tako i njegova bit mora pojmiti iz biti jezika. No, kao izvorni način kazivanja, pjesništvo je isto tako i ono koje omogućuje uvid u jezik kao jezik. Ono ne koristi tek jezik kao oruđe koja postoji izdvojeno i neovisno od njega, već kazuje *iz* jezika, i time pušta da jezik bude u svojoj biti, da bude ono što jest: odgovaranje bitku. I bit se jezika, prema tome, ima shvatiti iz biti pjesništva⁷³.

Njemačka riječ koju Heidegger koristi i koja se prevodi kao pjesništvo jest *die Dichtung*. Stara njemačka riječ *das Dichten* prevodi se kao pjevanje, ali i kao sačinjanje, pjesnikovanje ili spjevanje⁷⁴. *Dichten*, navodi Heidegger, dolazi od staronjemačkog *tihôn*, povezanog s latinskim *dictare*, što znači ponovno reći, govoriti naglas ili nešto jezično sastaviti, te latinskim *dicere* 'reći'. Korijen je istoga izraza u grčkom δείκνυμι, što znači „pokazati, učiniti nešto vidljivim, očitim, i to ne općenito, nego putem nekog posebnog pokazivanja“⁷⁵.

Heidegger govori o pjesništvu, a ne o poeziji. Izvorno je mišljenje, ističe, pjesništvo (*die Dichtung*), no ne samo u smislu poezije (*die Poesie*), odnosno pjesme (*der Gesang*). Mišljenje je izvorni način pjesništva; ono je prapjesništvo koje prethodi svakoj poeziji i pjesničkom u umjetnosti⁷⁶. Pjesništvo se stoga, u smislu u kojemu o njemu kazuje Heidegger, treba razgraničiti od svakog uobičajenog shvaćanja pjesništva kao poezije i kao tek jedne od grana umjetnosti i pojmiti ga kao vezanoga uz bitak sam, uz sačinjanje njegove istine.

⁷³ M. Heidegger, „Hölderlin i bit pjesništva“, str. 267.

⁷⁴ V. Batovanja, *Martin Heidegger: mišljenje koje se više ne razumije kao metafizika*, str. 181.

⁷⁵ Martin Heidegger, *Hölderlinove himne "Germanija" i "Rajna"*, Demetra, Zagreb, 2002, str. 27-28.

⁷⁶ Martin Heidegger, „Anaksimandrov fragment“, u: Martin Heidegger, *Šumski putevi*, Plato, Beograd, 2000, str. 254-296, ovdje str. 260.

3.1. Uobičajena shvaćanja pjesništva

Kao i prilikom upuštanja u pitanje o jeziku, kao što je spomenuto, tako i prilikom promišljanja pjesništva i biti pjesništva Heidegger određenu pažnju posvećuje razmatranju uobičajenih, svakidašnjih i uhodanih poimanja pjesništva. Uobičajeno, kako opisuje Heidegger, pjesništvo se „ili poriče kao zaigrana čežnja i lepršanje u nestvarno te niječe kao bijeg u idilu, ili se pjesništvo ubraja u književnost“⁷⁷.

Kao što se jezik promatra kao izraz čovjekovih osjećaja, misli i svjetonazora, tako se i pjesništvo uobičajeno razumije kao izražavanje doživljaja, koji su potekli bilo od unutarnjih zbivanja – misli i osjećaja – bilo od neposrednoga opažanja vanjskoga svijeta⁷⁸. Tako shvaćeno pjesništvo izraz je ili individualnoga ili kolektivnoga: ono je ili predstavljanje subjektivnih dojmova nekog pojedinca – pjesnika, ili je oblikovano na temelju osjećanja i položaja neke kulture, pa u tom slučaju i otkriva, kada mu se historiografski pristupi, podatke o toj kulturi i o razdoblju u kojemu je nastalo.

Promatrano kao igra i kao bijeg u nestvarno, pjesništvo se razumije kao da stoji oprečno zbilji. Tako shvaćenom pjesništvu čovjek pristupa onda kada su mu potrebni opuštanje i rasonoda ili kada ima slobodnoga vremena kako bi se bavio „stvarima lijepoga duha“⁷⁹. S jedne strane, pjesništvo tako ima čisto estetsku vrijednost, ono je puki ukras – „prateći ures opstanka“⁸⁰ koji se konzumira onda kada se želi uživati u nečemu lijepome. S druge strane, ono ima za svrhu bijeg od stvarnosti, od svakodnevnih problema i briga te tako pruža odmor i zabavu. Općenito, sažima Heidegger, za pjesništvo se smatra kako je njegova svrha „užitak“, srkanje 'duševnih ganuća' i brčkanje u nježnim osjećajima⁸¹.

⁷⁷ Martin Heidegger, „...pjesnički obitava čovjek...“, u: Martin Heidegger, *Hölderlinove himne "Germanija" i "Rajna"*, Demetra, Zagreb, 2002, str. 273-287, ovdje str. 273.

⁷⁸ Martin. Heidegger, *Hölderlinove himne "Germanija" i "Rajna"*, Demetra, Zagreb, 2002, str. 25-26.

⁷⁹ M. Heidegger, „...pjesnički obitava čovjek...“, str. 273.

⁸⁰ M. Heidegger, „Hölderlin i bit pjesništva“, str. 267.

⁸¹ M. Heidegger, *Hölderlinove himne "Germanija" i "Rajna"*, str. 4.

Pjesništvo se u govorenju služi slikama. Uobičajeno, slika se poima kao kopija, imitacija, „preslika“ – što svoje korijene ima u Platonovoj filozofiji – pa se tako slikovitost pjesničkoga kazivanja uobičajeno shvaća kao preslikavanje osjećaja i ideja, koji se odnose bilo na zbiljsko bilo na imaginarno, u riječi. I na taj je način pjesništvo oprečno zbilji: ono može sadržajem biti vezano uz zbiljsko, no ono ipak nije zbiljsko, ipak sa zbiljskim ima malo veze utoliko što ga preslikava i prenosi u drugu dimenziju, u dimenziju mašte, u kojoj ne izaziva uobičajene osjećaje i brige, zbog čega upravo i može biti sredstvo zabave i uživanja.

Kada se promatra kao književnost, pjesništvo postaje dio „literarnog pogona“⁸². Ono se piše, objavljuje, uvrštava u zbirke te tako postaje dio povijesti književnosti koji se kasnije izučava i analizira kao predmet znanosti i kao ključan dio obrazovanja. Pripadajući tako određenom povijesnom trenutku te vremenskom i prostornom kontekstu unutar okvira povijesti književnosti, pjesništvo se razumije kao da je tim pripadanjem potpuno određeno i da nije ništa više doli izraz toga konteksta – razdoblja, kulture, dominantnog raspoloženja ili stila neke epohe.

Uobičajeno, pjesmi se pristupa tako da je se analizira: razdvaja se njen sadržaj, ono o čemu ona govori i forma, oblik u kojemu je u njoj predstavljen sadržaj. U analizi, pjesmu se raščlanjuje, u njoj se identificiraju različiti elementi, kao što su motivi, figure i pjesničke slike, te ju se smješta u historijski kontekst. Takvim se pak svođenjem pjesništva na predmet izučavanja i analiziranja zapravo propušta pustiti pjesmu da sama govori.

3.2. Istinsko pjesništvo

Pjesništvo, međutim, ne odvlači čovjeka u svijet mašte, kako se to uobičajeno smatra, i ne odvaja ga od stvarnosti i od zemlje. Pjesništvo čovjeka tek dovodi na zemlju⁸³. Ono nije nikakva igra, opuštanje, zaborav ni bijeg od teške realnosti, već dapače „buđenje i sabiranje najvlastitije biti pojedinca, čime se on vraća u temelj svoga opstanka“⁸⁴.

⁸² M. Heidegger, „...pjesnički obitava čovjek...“, str. 273.

⁸³ Isto, str. 277.

⁸⁴ M. Heidegger, *Hölderlinove himne "Germanija" i "Rajna"*, str. 7.

U oskudnome vremenu, u kojemu izostaje svaki temelj (*der Grund*) i u kojemu se bitak uskraćuje te biva zaboravljen, kako Heidegger navodi u predavanju *Čemu pjesnici?*, pjesnici su oni koji dopiru u bezdan (*der Abgrund*) i koji krče put k obratu kojega donosi povijesni usud bitka. U vremenu odsustva bogova, pjesnici su oni koji tragaju za odbjeglih bogovima i prenose njihove tragove u narod – pri čemu bogovi ne trebaju biti shvaćeni u smislu boga kršćanske ili neke druge religije, već kao ono što u sebi „sabire ljude i stvari, i iz takvog sabiranja u sebi sastavlja svjetsku povijest i ljudsko prebivanje“⁸⁵.

Kako Heidegger ističe u govoru naslovljenome *Hölderlin i bit pjesništva*, Hölderlin naziva pjesništvo „najnevinijim od svih poslova“, a jezik, oblast u kojemu pjesništvo stvara svoja djela, „najopasnijim od svih dobara“⁸⁶. Pjesništvo je najnevinije ne samo zbog vladajućega mnijenja prema kojemu je ono igra, bezazlena i odvojena od stvarnosti, već i stoga što ni istinsko pjesništvo ne proizvodi nikakav učinak: ono se ne može svesti pod formulu korisnosti i uporabljivosti koja je zavladała svime u epohi metafizike. Istinsko pjesništvo kazuje kako bi kazivalo, bez ikakve druge planirane svrhe ili koristi. S druge je strane pjesništvo najopasnije, i to stoga što pripada elementu jezika. Jezik je mjesto otkrivanja istine bitka, mjesto utemeljenja bića u bitku, koje daje bićima da budu što jesu, no isto tako jezik je i oblast u kojoj dolazi do zaborava bitka, kao što je vidljivo u liku metafizike i njoj svojstvenoga govora koji je obilježen propadanjem i koji ne uspijeva otkriti bića u njihovoj istini. Upravo u tome leži opasnost jezika, pa tako i pjesništva.

Pjesništvo je element u kojemu se ponajprije zbiva slušanje nagovora bitka i odgovaranje tome nagovoru⁸⁷. U istinskome pjesničkom kazivanju bit jezika nagovara čovjeka i domahuje mu bit stvari o kojoj se kazuje. Pjesnik koji istinski pjeva prepušta sebe jeziku, pokorava se jeziku, umjesto da pokušava vladati njime i svesti ga na puko sredstvo svoje uporabe. Pjesnik pušta da jezik govori kroz njega, da se posluži njime⁸⁸.

U istinskom pjesničkom kazivanju nije pjesnik autor koji svojom namjerom stvara umjetničko djelo kao izraz svojih misli, već je on onaj koji se prepušta, koji dopušta da bude

⁸⁵ M. Heidegger, „Čemu pjesnici?“, str. 83.

⁸⁶ M. Heidegger, „Hölderlin i bit pjesništva“, str. 261.

⁸⁷ M. Heidegger, „... pjesnički obitava čovjek...“, str. 275.

⁸⁸ G. L. Bruns, *Heidegger's Estrangements: Language, Truth, and Poetry in the Later Writings*, str. 156.

nagovoren od bitka. Istinsko kazivanje nije iskazivanje, kao govorenje o nečemu, prenošenje nečega u govor, već je upuštanje, ulaženje u kazu, koje kazuje samo da bi kazalo, a ne da bi postiglo nekakav učinak⁸⁹. Što je neki pjesnik više pjesnik, ističe Heidegger, „to je njegovo kazivanje slobodnije, to jest otvorenije i pripravnije za ono neslućeno, to čistije on ono što kaže prepušta sve pomnijem slušanju, to je ono što kaže dalje od pukog iskaza o kojemu se raspravlja samo s obzirom na njegovu točnost i netočnost“⁹⁰.

Pjesništvo je, kako ga određuje Heidegger, „zasnivanje bitka putem riječi“⁹¹. To se zasnivanje (*stiften*) bitka zbiva kroz slušanje njegova povijesnoga nagovora. Pjesništvo imenuje stvari, i kazujući iz bitka ono ih imenuje onime što jesu te pušta da njihova bit dođe do riječi. Upravo time što kazuje odgovarajući bitku, pjesništvo utemeljuje bića u istini bitka. Ono omogućuje da se bića pokažu kao ono što jesu te im tako daje da budu. Za razliku od metafizičkoga govora, koji se spram bića odnosi kao spram predmeta, koji ih postavlja pred čovjeka i odnosi se spram njih na tehnički, računajući način, istinsko kazivanje pušta bića da se pokažu u otvorenosti, u čistini bitka. Pjesništvo imenuje stvari i time ih poziva da priđu čovjeku kao stvari, kao ono što jesu⁹².

Pjesništvo čovjeku omogućuje stajanje usred otvorenosti bića⁹³. Kao takvo, pjesništvo utemeljuje tu-bitak kao bit čovjeka te kroz izvorni govor vraća čovjeka u stanovanje u svojoj biti. Čovjekovoj biti pripada odgovaranje bitku, slušanje njegova povijesnoga nagovora, a to se zbiva upravo u pjesništvu. Pjesništvo dovodi čovjeka u blizinu bitka, u mjesto na kojemu može prihvatiti obraćanje bitka i tako čuvati njegovu istinu u bićima koje imenuje. Pjevanje tako nije tek jedna od djelatnosti čovjeka: ono je, naprotiv, način na koji čovjek istinski jest.

U predavanju naslovljenom „...pjesnički obitava čovjek...“ prema Hölderlinovim stihovima, Heidegger naziva pjesništvo mjerenjem. Mjerenje se pritom ne shvaća uobičajeno, kao kvantitativno određenje nekog protezanja u dimenziji prostora ili vremena, već kao izvorno

⁸⁹ M. Heidegger, „Čemu pjesnici?“, str. 136.

⁹⁰ M. Heidegger, „... pjesnički obitava čovjek...“, str. 276.

⁹¹ M. Heidegger, „Hölderlin i bit pjesništva“, str. 266.

⁹² M. Heidegger, „Jezik“, str. 20.

⁹³ M. Heidegger, „Hölderlin i bit pjesništva“, str. 263.

mjerenje, a to je uzimanje mjere kojim se vrši premjeravanje čovjekove biti. To se premjeravanje vrši u odnosu na zemlju i na nebo: u odnosu na ono što čovjeku pripada kao smrtniku te ono što mu kao božansko ima biti otkriveno na način da zadrži svoju skrivenost. Pjesništvo je, nadalje, građenje, no ne građenje u smislu podizanja zdanja i gajenja raslinja koje pruža uvjete čovjekova obitavanja na način stanovanja u nekom stanu, bavljenja nekim poslovima te baratanja nekim predmetima, već izvorno građenje, koje je davanje čovjeku da obitava izvorno, u svojoj biti.

3.3. Blizina i razlika mišljenja i pjesništva

Na putu k jeziku, k stjecanju iskustva s jezikom, dopijeva se u susjedstvo mišljenja i pjesništva. Uhodana mnijenja drže da se na pitanje o jeziku odgovara jedino mišljenjem, koje je shvaćeno kao znanstveno, i da su, općenito, mišljenje i pjesništvo toliko različiti da ne mogu ni na koji način biti bliski ili slični. Pjesništvo je uobičajeno shvaćeno kao da pripada oblasti mašte i da je oprečno zbilji, da ili imitira stvarnost ili govori o onome izmišljenome, neistinitome, što ne mora biti u zbilji, dok se mišljenje u vremenu metafizike i vladavine tehnike razumije tehnički, kao način ili instrument priskrblijivanja znanja koje je objektivno i općevažće. Pjesništvo je, prema tome, oblast imaginarnoga i nestvarnoga, a mišljenje zbiljskoga i izvjesnoga; pjesništvo je igra, a mišljenje računanje. Takva shvaćanja pjesništva i mišljenja ne mogu pojmiti njihovu blizinu, već jedino opreku.

Ipak, u razdoblju koje slijedi razdoblju metafizike pjesništvo i mišljenje dopijevaju u blizinu, u susjedstvo. Biti u susjedstvu, za Heideggera, znači stanovati u blizini nekoga i s nekim. Blizina se pritom ne treba shvatiti prostorno, kao udaljenost između dviju točaka koja se može izmjeriti i izraziti mjernim jedinicama, niti vremenski kao broj uzastopnih sada. Susjedska se blizina ne može na takav način odrediti, predočiti parametrima vremena i prostora, kojima se u modernome dobu pod vladavinom tehnike sve pokušava izmjeriti i izraziti. Kako bi se blizina mišljenja i pjesništva pokazala, potrebno je iskustvo blizine. Kao što to Heidegger oslikava u trećem dijelu predavanja *Bit jezika*, dva seoska imanja na osami udaljena sat hoda kroz polje mogu biti bliža nego dva gradska domaćinstva smještena u istoj ulici – ona uopće ne moraju biti u

susjedstvu⁹⁴. Susjedsku blizinu odlikuje to da je ono što je u blizini „svako, jedno za drugo, otvoreno, otvoreno u svojem samoskrivanju; tako se pruža jedno preko i prema drugome, jedno se prepušta drugome, a svako ostaje ono samo; jedno je spram drugoga kao ono što nad njim bdije, čuva ga, pazi, njime se zaklanja“⁹⁵.

Dospijevanje u mjesto susjedstva mišljenja i pjesništva znači dospijevanje u mjesto koje nas pušta i dopušta nam da steknemo iskustvo s jezikom⁹⁶. Put u blizinu mišljenja i pjesništva put je natrag, vraćanje tamo gdje već jesmo. Taj je put u blizinu teži nego put u neki dalek kraj. On je teži nego put koji prevaljuje veliku udaljenost, shvaćenu uobičajeno u vremensko-prostornom smislu, i koji je može savladati uz pomoć različitih tehničkih dostignuća.

Mišljenje i pjesništvo oboje se stječu u elementu kazivanja. Pjesnici i mislioci su istinski čuvari riječi u jeziku⁹⁷. Svojim kazivanjem oni očitost bitka dovode do govora i čuvaju u govoru – oni su čuvari okučivanja govora kao kuće bitka⁹⁸. Pjesnik postaje pjesnik tek kada dospije u blizinu mišljenja, a mislilac se upušta u mišljenje tek u blizini pjesništva. U Hölderlina i Nietzschea, koje Heidegger uzima kao sugovornike u svojim predavanjima o mišljenju i pjesništvu, mišljenje i pjesništvo dolaze u najveću blizinu. Hölderlin je pjesnik koji misli, njegovo je pjesništvo misleće pjesništvo, dok je Nietzsche mislilac koji pjeva, pa je tako njegovo mišljenje pjesničko.

Kao pjesnik Hölderlin je mislilac, a kao mislilac Nietzsche je pjesnik. No, njihovo se misleće pjesništvo i pjesničko mišljenje ne mogu posve izjednačiti – u njima se veza mišljenja i pjesništva očituje se na različit način. Razlika između Nietzscheova pjesničko mišljenja i Hölderlinova mislećeg pjesništva, kao i između mišljenja i pjesništva općenito, ne može se

⁹⁴ M. Heidegger, „Bit jezika“, str. 194.

⁹⁵ Isto, str. 195.

⁹⁶ Isto, str. 183.

⁹⁷ M. Heidegger, *Introduction to Philosophy – Thinking and Poetizing*, str. 5.

⁹⁸ M. Heidegger, „O humanizmu“, str. 153.

spoznati analizom ni historijskim proučavanjem. Ona se može iskusiti, i to tako da se pusti što pjesnik i mislilac kazuju, da ih se slijedi u njihovu mišljenju, odnosno pjesništvu⁹⁹.

Slijedenje pjesnika u pjevanju i mislioca u mišljenju ne podrazumijeva puko prepuštanje osobnim dojmovima i impresijama, koje bi bilo utemeljeno u poimanju pjesništva i mišljenja kao stvari osobnoga ukusa koje svaki pojedinac razumije i osjeća drugačije, na svoj osobni način, pa onda i prema tome izabire pjesnike i mislioce koji najviše odgovaraju njegovoj osobnosti. Slijedenje, naprotiv, zahtijeva pripremu i pažljivost. Kako bi se pjevalo s pjesnikom i mislilo s misliocem potrebno je pustiti da se bude pogođen njihovim kazivanjem i to na način da se odgovori njihovom kazivanju i da se nauči, ili barem bude u mogućnosti naučiti pribivati u odgovaranju njihovom kazivanju¹⁰⁰. Takvo se nešto ne može postići slijedenjem nekog niza uputa ili učenjem određenih tehnika. Kako bi se slušalo istinsko kazivanje potrebno je odreći se napora da se ono kazano analizira, interpretira i prouči. Potrebno je suzdržati se od toga da se kazanome pristupi kao sadržaju koji stoji izdvojen i ograničen poput predmeta te pokušati pustiti da ono samo kazuje.

3.3.1. Misaoni razgovor s pjesništvom

Istinskome mišljenju i pjesništvu potrebno je pristupiti tako da se s njime misli, odnosno pjeva, a ne da ga se analizira i izučava. Uobičajeni pristup pjesništvu, koji promatra njegov sadržaj razdvajajući ga od forme i predstavljajući kao da govori „o nečemu“ što se analizom treba razotkriti, ne uspijeva čuti pjevanje pjesme. Pjesništvu se pušta da govori tek onda kada se pjesnika slijedi u njegovu pjevanju¹⁰¹. Umjesto da pjesmi pristupa kao predmetu proučavanja i raspolaganja, čovjek treba pustiti da pjesništvo zavlada njime¹⁰². Umjesto pristupa na način analize i proučavanja koje secira, raščlanjuje na formu i sadržaj, pjesničkom kazivanju potrebno je pristupiti tako da se dospije u samo njegovo mjesto. Svako uobičajeno znanstveno izučavanje

⁹⁹ M. Heidegger, *Introduction to Philosophy – Thinking and Poetizing*, str. 11-14.

¹⁰⁰ Isto, str. 45.

¹⁰¹ Isto, str. 13.

¹⁰² M. Heidegger, *Hölderlinove himne "Germanija" i "Rajna"*, str. 19.

pjesništva nekog pjesnika na način historijske, biografske, psihoanalitičke ili neke druge metode propušta dospjeti u mjesto njegova pjesništva pa tako i čuti što ono zaista kazuje¹⁰³.

Pravi razgovor s pjesništvom je pjesnički: pjesnički razgovor pjesnika. No, uz istinsko pjesništvo moguće je misliti, upustiti se u misaoni razgovor s njime. „Razgovor mišljenja s pjesništvom“, ističe Heidegger, „potreban je za to da izazove *bit* jezika, kako bi smrtnici ponovno naučili stanovati u njemu“¹⁰⁴.

No, upuštanje u promišljanje pjesništva, objašnjavanje i raspravljavanje, nosi sa sobom opasnost da uslijed toga postane teško ili nemoguće pristupiti onome pjesničkome kroz pjevanje s pjesnikom – da se propusti čuti ono što pjesma govori. Postoji opasnost da u misaonom razgovoru s pjesmom pjesmu „previše napregnemo, tj. previše se u nju udubimo i spriječimo ganuće tim pjesničkim“¹⁰⁵. Opasnost je, kako primjećuje Heidegger na početku svojih predavanja o Hölderlinovim himnama, koja jesu upravo razgovor mišljenja s pjesništvom jednoga pjesnika, u tome da se pjesništvu pristupi kao da je filozofski sustav: da se u njemu raščlane pojmovi, temeljna mišljenja i poučci, pa da se onda pjesme pokušavaju objasniti kroz njih¹⁰⁶.

Misaoni razgovor s pjesništvom tako ne može nadomjestiti slušanje pjesništva i slijeđenje pjesnika u pjevanju niti može predstavljati vodič za to slušanje¹⁰⁷. On ga može jedino učiniti promišljenijim. Razgovor mišljenja i pjesništva potreban je, međutim, zbog blizine mišljenja i pjesništva, i u njemu se odnos spram jezika pokazuje drugačije nego u pjesničkom razgovoru.

Misaoni razgovor s pjesništvom upućuje na mjesto pjesništva u pjesnika čija se pjesma sluša. Svaki veliki pjesnik, ističe Heidegger, pjeva iz jedne jedine pjesme, koja ostaje neizgovorenom, te je veličina njegova pjesništva određena time koliko uspijeva ostati vjeran toj jednoj jedinoj pjesmi, slušati je i odgovarati joj u svome pjesničkom kazivanju. Kako bi dospio na mjesto te neizgovorene pjesme, misaoni razgovor s pjesništvom istodobno raspravlja i objašnjava:

¹⁰³ Isto.

¹⁰⁴ M. Heidegger, „Jezik u pjesmi: rasprava o pjesništvu Georga Trakla“, str. 35.

¹⁰⁵ M. Heidegger, „Bit jezika“, str. 157.

¹⁰⁶ Martin Heidegger, *Hölderlinove himne "Germanija" i "Rajna"*, str. 5.

¹⁰⁷ M. Heidegger, „Jezik u pjesmi: rasprava o pjesništvu Georga Trakla“, str. 37.

on sluša pojedinačne izgovorene pjesme, i tako se približava tome mjestu, ali ih i sluša kroz svijetljenje jedne, neizgovorene pjesme iz koje potječu¹⁰⁸.

¹⁰⁸ Isto, str. 35-36.

4. Izvorno mišljenje i pjesništvo u dosadašnjoj povijesti Zapada

Sadašnje je vrijeme, primjećuje Heidegger, oskudno u dvojakom smislu¹⁰⁹: to je vrijeme krajnjega zaborava bitka, u kojemu su iscrpljene sve mogućnosti metafizike, ali i vrijeme u kojemu još nije nastupio drugi početak mišljenja, već on može jedino biti naslućen. U takvome vremenu preostaje jedino priprema za dolazak drugoga početka, a ona se ostvaruje upuštanjem u dijalog s određenim misliocima i pjesnicima koji svojim kazivanjem odgovaraju zadaći prijelaznoga vremena te dovršavaju prvi početak i utemeljuju novi.

Heidegger izvorno mišljenje, koje prethodi metafizičkome, prepoznaje kod predsokratovaca. U kazivanju starogrčkih mislioca i pjesnika mišljenje i pjesništvo dolaze u blizinu u kakvu još nikada nakon njih nisu dospjeli. Također, istinsko se kazivanje može naslutiti i u pojedinim modernih mislioca i pjesnika, koji na određeni način označavaju kraj epohe metafizike i koji svojim kazivanjem, ukoliko postoji spremnost da mu se prepusti i da ga se istinski sluša, mogu voditi prevladavanju ograničenja metafizičkoga mišljenja i pripremanju puta za izvorno mišljenje.

4.1. Ranogrčki mislioci i pjesnici

Izvorno mišljenje i pjesništvo Heidegger prepoznaje u kazivanju starogrčkih mislioca, prvenstveno Heraklita, Parmenida i Anaksimandra, kojima posvećuje više svojih spisa i predavanja, te pjesnika, kao što su Pindar i Sofoklo¹¹⁰.

Izvorno se kazivanje može prepoznati u fragmentima i spjevovima predsokratovaca, no u načinu na koji im se pristupa potrebna je iznimna brižljivost. Razumijevanje njihova kazivanja, a onda i prevođenje, kao osnova razumijevanja, u filozofskoj je tradiciji već više od dva tisućljeća vođeno metafizičkim načinom mišljenja. Takav pristup propušta čuti što izvorni tekstovi uistinu kazuju. Puko preslikavanje grčkih riječi u jezik na koji se prevodi nije dovoljno, čak i kada je

¹⁰⁹ M. Heidegger, „Hölderlin i bit pjesništva“, str. 271.

¹¹⁰ M. Heidegger, *Introduction to Philosophy – Thinking and Poetizing*, str. 6.

praćeno temeljitim izučavanjem grčke historije i filologije grčkoga jezika. Umjesto toga, potrebno je pustiti da same riječi starih mislioca i pjesnika izvorno kazuju, da se čuje ono što kazuje u njima i što u njima poziva mišljenje, čak i ako to znači da njihova najdublja osnova ostaje neizgovorenom¹¹¹.

Mišljenje je predsokratovaca, kao što je naznačeno, potpuno drugačiji način mišljenja od metafizičkoga. Ipak, ono se uglavnom prosuđuje mjerilima metafizike: već i to što se ono naziva mišljenjem *predsokratovaca* ukazuje na to da Platon i Aristotel predstavljaju osnovno polazište u cjelokupnoj historiji filozofije sa kojega se prosuđuje ono što im slijedi, ali i ono što im prethodi¹¹². Sa stajališta metafizike, mišljenje predsokratovaca razumije se isključivo u odnosu spram mišljenja kasnijih mislioca, kao ono koje mu prethodi. Metafizičko mišljenje nije na djelu samo onda kada se kazivanje predsokratovaca proglašava poetičkim, mitološkim ili jednostavno primitivnim načinom da se iskaže ono što je kasnije, u Platona i Aristotela bilo rećeno jasnije, ozbiljnije i više znanstveno, već i u pristupima koji se namjerno trude napustiti takva ogranićenja u korist objektivnosti i nepristranosti¹¹³.

Upustiti se u mišljenje koje slijedi izvorno mišljenje predsokratovaca i pustiti ga da samo kazuje, bez analiziranja i interpretiranja svojstvenih metafizićkom mišljenju koje već dugo usmjerava ćitavu zapadnu tradiciju, nije lako i zahtijeva posebno strpljenje, paćljivost i sporost. Za takvo je upuštanje potrebno uzeti u obzir to da je ćak i naćin na koji se iz nekoga kazivanja crpi znaćenje uvjetovan metafizićkim mišljenjem te da je ćitav jezik predsokratovaca razlićit od metafizićkoga po tome kakvu ulogu u njemu imaju elementi kao što su ritam ili struktura rećenica¹¹⁴.

Prepoznavanje izvornoga mišljenja u predsokratovaca i isticanje razlićitih ogranićenja metafizićkoga naćina mišljenja koje Heidegger poduzima ne podrazumijeva, ipak, zagovaranje potpunoga povratka u prošlost u smislu odbacivanja sve kasnije filozofije i ogranićavanja na

¹¹¹ Martin Heidegger, *What is called thinking?*, Harper i Row, New York, 1968, str. 232, 238, prema G. Pattison, *Routledge philosophy guidebook to the later Heidegger*, str. 138.

¹¹² G. Pattison, *Routledge philosophy guidebook to the later Heidegger*, str. 134.

¹¹³ Isto, str. 135.

¹¹⁴ Isto, str. 139.

mislioe prije Platona u studiranju povijesti filozofije. Metafizičko mišljenje, kao ni kazivanje različitih mislioca u povijesti metafizike, nije bezvrijedno ni pogrešno. Promišljanje metafizike i metafizičkoga kazivanja potrebno je kako bi se razumjela povijest bitka kao načina na koji se on obraća čovjeku otkrivajući se i skrivajući, a isto tako i kako bi se pripremio prijelaz u novo mišljenje, obilježeno drugačijim obraćanjem bitka. Pristup mišljenju predokratovaca koji uzima u obzir ograničenja metafizike i to da ona nije jedini način promišljanja upravo je priprema za jedno novo mišljenje, koje odgovara načinu na koji će se bitak u okviru svojega povijesnoga usuda čovjeku obratiti onda kada nastupi drugi početak mišljenja.

U okviru promišljanja kazivanja predokratovaca, posebnu pažnju Heidegger posvećuje Heraklitu i tumačenju λόγος-a u njegovim fragmentima. Kao što je spomenuto, čitava se logika, na kojoj je zasnovana zapadna metafizika, temelji na razumijevanju λόγος-a kao iskaza, koje je začeto još u Platona i Aristotela. Metafizičko mišljenje λόγος-a ne zahvaća njegovu bit, iako ona jest bliska jeziku i kazivanju¹¹⁵. Tek je mišljenje koje misli istinu bitka ono koje „pogađa izvornu bit λόγος-a, što je u Platona i Aristotela, osnivača »logike«, već prolivena i izgubljena“¹¹⁶. Približavanje biti λόγος-a moguće je upuštanjem u dijalog s Heraklitovim kazivanjem, u kojemu je ona izvorno mišljena.

U svojim fragmentima Heraklit ne objašnjava što λόγος jest niti daje definiciju λόγος-a, pa da bi se iz njih moglo iščitati ili naučiti što to λόγος u svojoj biti jest¹¹⁷. Takvo je nešto moguće samo ukoliko se Heraklita slijedi u njegovu kazivanju, ukoliko se misli s njegovim mišljenjem i tako stekne iskustvo λόγος-a.

U misaonom dijalogu s Heraklitovim kazivanjem λόγος se pokazuje ne kao ono što mišljenje ograničava i određuje poput pravila ili zakonitosti, već kao ono što ga omogućava, kao sama bit mišljenja. Istinsko mišljenje i govorenje počivaju na slušanju λόγος-a, slušanju koje je pripadanje λόγος-u i puštanje da se bude od njega uporabljen. Λόγος u Heraklita Heidegger razumije kao kazu

¹¹⁵ M. Heidegger, *Heraclitus: The Inception of Occidental Thinking; and, Logic: Heraclitus's Doctrine of the Logos*, str. 184.

¹¹⁶ M. Heidegger, „Pismo o humanizmu“, str. 182.

¹¹⁷ M. Heidegger, *Heraclitus: The Inception of Occidental Thinking; and, Logic: Heraclitus's Doctrine of the Logos*, str. 189.

– kao bit mišljenja i bit jezika, koja daje jezik i mišljenje te koja ujedno stvarima daje da budu i da se pokažu u svojoj biti.

4.2. Kraj povijesti metafizike

Na koncu povijesti metafizike, istinsko pjesničko kazivanje u kojemu pjesništvo dopijeva u susjedstvo mišljenja Heidegger prepoznaje kod nekolicine pjesnika. To su posebice pjesnici koji se ubrajaju u krug njemačkih romantičara – Novalis i Friedrich Hölderlin – te drugi pjesnici poput Stefana Georgea, Reinera Marie Rilkea, Georga Trakla i drugih¹¹⁸.

U svojim se spisima i predavanjima Heidegger često osvrće na pjesništvo spomenutih pjesnika, citirajući njihove stihove i upuštajući se u misaoni dijalog s njima. Mišljenje koje dopijeva u dijalog s pjesništvom nije takvo da pjesme pokušava protumačiti ili odgonetnuti njihovo dublje značenje, već takvo da ih slijedi u njihovu pjevanju te pokušava misliti ono isto što je u njima spjevano. Primjere za takav misaoni dijalog s pjesništvom možemo pronaći u predavanju „...pjesnički obitava čovjek...“, u kojemu Heidegger putem Hölderlinovih stihova promišlja bit pjesništva kao onoga što dovodi čovjeka u istinsko obitavanje ili pak u predavanju naslovljenom *Bit jezika* u kojemu uz stihove Georgeove pjesme *Riječ* misli odnos stvari i riječi te mijenu u poimanju toga odnosa koja je određena mijenom u povijesnome usudu bitka.

Daleko najveću pažnju među svim spomenutim pjesnicima i misliocima Heidegger posvećuje upravo Hölderlinu, u kojemu vidi najvećega pjesnika i u čijemu pjesništvu prepoznaje najizvornije kazivanje. Njegovo pjesničko kazivanje približava se mišljenju na jedinstven način i postaje mu toliko blisko kao nikada u čitavoj povijesti, izuzev kod starogrčkih pjesnika, Pindara i Sofokla, s kojima je Hölderlin sam bio u neprestanome dijalogu¹¹⁹.

U Hölderlinovom se pjesništvu bit pjesništva stvara, jer on na osobit način pjeva o pjesništvu – svojim pjesničkim kazivanjem zasniva bit pjesništva odgovarajući povijesnom usudu i određujući tako nadolazeću epohu. U oskudnome vremenu pjesnici moraju naročito opjevati bit

¹¹⁸ G. Pattison, *Routledge philosophy guidebook to the later Heidegger*, str. 159.

¹¹⁹ M. Heidegger, *Introduction to Philosophy – Thinking and Poetizing*, str. 6.

pjesništva i sam pjesnički poziv, a Hölderlin je onaj koji toj zadaći ponajprije uspijeva odgovoriti. Iako njegovo pjesništvo historijski više od stotinu godina prethodi vremenu Heideggerova mišljenja, Hölderlin je za Heideggera suvremeniji od svih pjesnika koji historijski dolaze nakon njega. Suvremenost njegova pjesništva ne mjeri se historiografski, tako da se ono smješta u vremenski period u kojemu nastaje, već time kako odgovara nagovoru bitka na putanji njegove povijesti. Hölderlin je suvremeni pjesnik i najveći pjesnik stoga što njegovo kazivanje kazuje iz bitka slijedeći ono kako se bitak otkriva i obraća čovjeku. „Mjesto“, ističe Heidegger, „u koje je prispio Hölderlin, je objavljenost bitka, koja pripada sama u sudbu bitka, i iz ove je namijenjena pjesniku“¹²⁰.

Zbog svoje je prirode pjesništvo ono koje prije nego mišljenje može naslutiti obraćanje bitka i pustiti da u njemu istina bitka dođe do riječi. „Lakše od ostalih“, primjećuje Heidegger u *Prilozima filozofiji*, „pjesnik prikriva istinu u sliku i tako je daruje pogledu na očuvanje“¹²¹. Pjesništvo govori u slikama, no ne tako kao da su slike puke kopije ili imitacije: pjesništvo je izvorno u-slikavanje (*die Ein-Bildungen*), kao stavljanje „onoga stranog u prizor onoga bliskog“¹²². Stavljanjem u prizor, u sliku, i davanjem da se vidi ono strano, što se otkriva, ali i skriva, pjesništvo može dati da se skriveno pojavi ujedno zadržavajući njegovu skrivenost.

Nije riječ o tome da se u razdoblju metafizike bitak čovjeku objavljuje isključivo tako da se skriva, pa da bi se u razdoblju koje slijedi i prevladava metafiziku on čovjeku otkrio. U svakoj se epohi bitak ujedno otkriva i skriva, no na različit način i u različitoj mjeri. Pjesništvo je oblast u kojoj se bitak najprije, u vremenu koje nadolazi, može otkriti tako da ostane zadržano njegovo skrivanje. U pjesmi koja pripada izvornome pjesništvu istina bitka se otkriva, jer ona jest kazivanje kaze istine bitka, no ujedno i skriva, jer ona nije istina sama. Ona stoga dopušta, prije nego mišljenje, da se ono skriveno pokaže kao skriveno, ostajući skriveno.

Od mislilaca na koncu povijesti metafizike kod kojih mišljenje dospijeva u blizinu pjesništva i u čijem se kazivanju navještava prevladavanje metafizike, Heidegger prepoznaje jedino Nietzschea. Nietzsche, koji je često nazivan „pjesnikom filozofom“, posljednji je

¹²⁰ M. Heidegger, „Čemu pjesnici?“, str. 88.

¹²¹ M. Heidegger, *Prilozi filozofiji*, str. 31.

¹²² M. Heidegger, „...pjesnički stanuje čovjek...“, str. 284.

metafizički mislilac. Njegovo je pjesničko mišljenje nužno za dovršenje razdoblja metafizike i ujedno je njegov znak¹²³. U Nietzscheovu mišljenju, dakle, Heidegger još ne pronalazi izvorno mišljenje, koje bi označavalo nastupanje drugoga početka mišljenja. Nietzscheovo je mišljenje još uvijek metafizičko, ono ne prevladava metafiziku, no ipak predstavlja posljednji korak, koji je nužan kako bi se iz metafizike zakoračilo u novi, izvorni način mišljenja¹²⁴.

Nietzscheovo je mišljenje nužan korak u dovršenju zapadne metafizike jer predstavlja konačnu točku s koje je moguće osvrnuti se na čitavu prethodeću povijest mišljenja. Nietzsche nije samo historijski, kronološki smješten u vrijeme u kojemu metafizika dolazi svome kraju, već se u njegovu mišljenju sažima čitav način mišljenja i kazivanja tradicije duge dvije tisuće godina koja mu prethodi¹²⁵. Njegovo je mišljenje sažimanje čitave tradicije metafizike, no time što to jest ujedno je i prijelaz prema izvornome mišljenju koje tu tradiciju prevladava.

Nietzsche i Hölderlin nisu tek slučajni primjeri pojedinaca kod kojih mišljenje nalikuje pjesništvu, odnosno pjesništvo mišljenju. Njihovo kazivanje ispred je njihova vremena – ono se historijski po vremenu nastanka smješta u razdoblje metafizike, no ono ipak obilježava njezin kraj¹²⁶. Nagovještaj izvornoga mišljenja u njihovu kazivanju može se čuti samo ukoliko ih se slijedi u mišljenju i pjesništvu: samo ukoliko ih se sluša i ukoliko se njihovo kazivanje pusti da kazuje, umjesto da ga se izučava i čita, kao što to nalaže metafizički način mišljenja. U tome je slušanju i puštanju upravo napuštanje metafizike i priprema drugoga početka mišljenja.

¹²³ M. Heidegger, *Introduction to Philosophy – Thinking and Poetizing*, str. 6, 13-14.

¹²⁴ G. Pattison, *Routledge Guide to the Later Heidegger*, str. 106.

¹²⁵ M. Heidegger, *What is called thinking?*, str. 51, 75, prema G. Pattison, *Routledge philosophy guidebook to the later Heidegger*, str. 120.

¹²⁶ M. Heidegger, *Introduction to Philosophy – Thinking and Poetizing*, str. 6

5. Heideggerovo približavanje pjesništvu

Heideggerov stil mišljenja i govora, posebice u kasnijoj fazi njegova misaonoga puta, vrlo se često približava pjesništvu. U svojim predavanjima i spisima, Heidegger se udaljava od uobičajenoga stila svojstvenoga jeziku filozofije te napušta uvriježene gramatičke zakonitosti. Takvo se napuštanje granica jezika očituje u različitim formama u kojima oblikuje svoje spise – primjerice, kao pjesme, dijalози i fragmentarni zapisi – kao i u različitim načinima na koje stvara i koristi nove riječi ili izvodi nova značenja riječi koje su već ustaljene u jeziku, oslanjajući se pritom prvenstveno na njihovu etimologiju.

Neuobičajeno za jezik filozofije jest i Heideggerovo često pozivanje na pojave ili prizore iz prirode i svakodnevnoga života, ne samo kako bi kroz metafore objasnio neki pojam već kako bi se približio samim stvarima i stjecanju iskustva s njima. Heidegger vrlo često spominje različite elemente ruralnoga krajolika – šume, polja, puteve, krčevine, ili pak djelatnosti i poslove seljaka – koji su mu dobro poznati još od njegova djetinjstva provedenoga na selu¹²⁷. O odnosu mišljenja i govora, primjerice, u *Pismu o humanizmu* kazuje: „Mišljenje svojim kazivanjem polaže neprimjetne brazde u govor. One su još neprimjetnije od brazdi što ih ratar lagana koraka vuče poljem“¹²⁸. Također, Heidegger na više mjesta jezik naziva kućom bitka te govori o čovjeku kao onome koji stanuje u susjedstvu bitka, koji čuva bitak boraveći u jeziku kao njegovu okućivanju. No, kako sam ističe, nazivanje govora kućom bitka „nije nikakvo prenošenje slike o »kući« na bitak; riječ je o tome, da ćemo jednoga dana iz stvari mišljene shodno biti bitka prije moći misliti što su »kuća« i »stanovati«“¹²⁹.

¹²⁷ Martin Travers, „Die Blume des Mundes: The Poetry of Martin Heidegger“, *Oxford German Studies*, 41 (1), 2012, str. 82-102, ovdje str. 84.

¹²⁸ M. Heidegger, „O humanizmu“, str. 196.

¹²⁹ Isto, str. 191.

5.1. Forme dovođenja mišljenja u blizinu pjesništvu

Heidegger je pisao pjesme čitav život – od mladosti i studentskih dana pa do kasne starosti. Neke su od njegovih pjesama više osobne prirode ili su posvećene pojedinim njemu bliskim osobama, dok su mnoge, posebice one napisane u kasnijim godinama, u snažnoj vezi s njegovim filozofskim radovima. U periodu od kasnih 1930-tih do sredine 1940-tih godina, dok je, kao što je spomenuto, u središtu Heideggerova mišljenja jezik te odnos pjesništva i mišljenja, nastao je i značajan broj njegovih pjesama. Iz toga perioda objavljene su zbirke pod naslovima *Winke* te *Aus der Erfahrung des Denkens*¹³⁰. Tekstove sakupljene u zbirci *Winke* Heidegger je sam odbijao nazvati pjesmama (*die Dichtungen*) te ih je umjesto toga nazivao migovima (*die Winke*) ili riječima mišljenja (*die Worte eines Denkens*)¹³¹. Svojom formom neki od tih tekstova više nalikuju kratkim zapisima ili aforizmima nego pjesmama, neki su pak prijevodi fragmenata sa grčkoga, dok se u nekima mogu prepoznati karakteristična obilježja pjesničke forme: metafore, rima, ritam te određene pravilnosti stihova¹³².

Odstupanje od uobičajene forme filozofskih spisa vidljivo je i u Heideggerovim dijalozima, koji nemaju funkciju dramskih tekstova već stoje uz njegova predavanja i filozofske spise pisane u klasičnim formama. Takva su, primjerice, tri dijaloga objedinjena u djelu pod naslovom *Razgovori na poljskom putu (Feldweg-Gespräche)* iz 1944/45. godine te dijalog *Iz jednog razgovora o jeziku: Između jednog Japanca i pitajućega (Aus einem Gespräch von der Sprache: Zwischen einem Japaner und einem Fragenden)* pisan 1953/54. godine. U vrijeme nastanka prvih dijaloga Heidegger sam u jednome od pisama svojoj ženi otkriva kako je u formi dijaloga pronašao formu kazivanja u kojoj pjesničko i misleće kazivanje dostižu svoje iskonsko jedinstvo i u kojoj

¹³⁰ M. Travers, „Die Blume des Mundes: The Poetry of Martin Heidegger“, *Oxford German Studies*.

¹³¹ Martin Heidegger, „Aus der Erfahrung des Denkens“, *Gesamtausgabe 13*, Vittorio Klostermann, Frankfurt am Main, 1983, str. 33, prema M. Travers, „Die Blume des Mundes: The Poetry of Martin Heidegger“, str. 89.

¹³² M. Travers, „Die Blume des Mundes: The Poetry of Martin Heidegger“, str. 89.

svo kazivanje teče lako i slobodno¹³³. Heideggerovi se dijalozi razlikuju od dijaloga u literarnom smislu, no i od uobičajenih filozofskih dijaloga. Moguće je primijetiti kako u njima osim onoga što je eksplicitno izrečeno mnogo kazuje i ono neizgovoreno: elementi kao što su mjesta na kojima se razgovori odvijaju, način na koji likovi u njima sudjeluju, kao i sama činjenica da likovima nisu pridana osobna imena i da ne postoji ništa što bi ih određivalo kao pojedinačne osobnosti¹³⁴.

Važno je spomenuti i djelo *Prilozi filozofiji (Iz osvoja)*, koje je prema mnogima jedno od glavnih djela Heideggerove kasne faze mišljenja i u kojemu do izražaja dolazi njegov karakterističan jezik i stil mišljenja. Riječ je o djelu koje je Heidegger pisao između 1936. i 1938. godine, a za koje je sam izričito zahtijevao da ne bude objavljeno prije no što budu objavljena sva njegova predavanja iz povijesti filozofije, vjerojatno kako bi izbjegao nerazumijevanja i površna te pogrešna tumačenja. *Prilozi filozofiji* sastoje se od 281 teksta različite duljine, od kojih mnogi nalikuju fragmentima, a podijeljeni su u ukupno osam cjelina. Tih osam cjelina, kako ističe Heidegger, zajedno čine fugu (*die Fuge*) ili sklop (*die Gefüge*), poput glazbene forme za koju je karakteristično ponavljanje jedne iste teme u većem broju varijacija. Osim što su posebne strukture, tekstovi u *Prilozima* pisani su neuobičajenim stilom: mnogi od njih, primjerice, nose iste naslove, u nekima nije moguće prepoznati razdvojene rečenice, a mnogi obiluju riječima za koje se doima da su ubačene bez konteksta i bez sveze s drugim riječima. Samo djelo ipak, kako napominje Heidegger, ne predstavlja djelo izvornoga mislilačkoga kazivanja, već tek jedan *pokušaj*: predvježbu ili pripremu za drugi početak mišljenja koji tek ima nastupiti¹³⁵.

5.2. Napuštanje gramatičkih zakona i ustroja jezika

U mnogim svojim djelima, posebno u kasnijoj fazi, Heidegger se približava pjesništvu time što prevladava i napušta gramatičke zakone i ustroj jezika. Neki od postupaka kojima to izvršava

¹³³ Gertrud Heidegger (ur.), *Martin Heidegger: Letters to his Wife, 1915–1970*, Polity Press, Malden, 2010, str.187, prema Drew A. Hyland, „Heidegger's (Dramatic?) Dialogues“, *Research in Phenomenology*, 45, 2015, str. 341-357, ovdje str. 342.

¹³⁴ D. A. Hyland, „Heidegger's (Dramatic?) Dialogues“.

¹³⁵ M. Heidegger, *Prilozi filozofiji*, str. 19-20.

su tvorba novih riječi, otkrivanje etimologijskog značenja riječi, izvođenje riječi iz iste osnove, paronomazija i uporaba arhaizama.

U promišljanju što neka stvar jest Heidegger se često oslanja na otkrivanje etimologijskog značenja riječi, no takvo se oslanjanje, kako sam ističe, razlikuje od praznoga i na slučajnostima temeljenoga traženja etimologije koje se naposljetku izvrće u neozbiljnu igru riječima. Ono imenovano riječju, opisuje Heidegger, prvo treba biti polako i dugo promišljano te stalno ispitivano i preispitivano u biti riječi koja imenuje¹³⁶. Kako bi se pokazalo istinsko značenje riječi, nije dovoljno historiografski pratiti korijene njena značenja i njene uporabe – u tom slučaju, čovjek se ipak spram riječi odnosi kao spram alata kojega koristi – umjesto toga, potrebno je pustiti da riječ uporabi čovjeka i na taj mu način otkrije ono što imenuje¹³⁷.

Osvrćući se na etimologiju, i to uglavnom na grčke, latinske ili njemačke korijene riječi, Heidegger se često upušta u tvorbu novih riječi ili pak u izmjenu riječi koje već postoje u jeziku kako bi se u njima čulo njihovo pravo, izvorno značenje koje je potisnuto i zaboravljeno u korist svakodnevnne, uhodane i nepromišljene uporabe riječi. Jedan je od primjera za to, koji je spomenut i u ovom radu, Heideggerov naziv ek-sistencija (*die Ek-sistenz*) za način čovjekova bitka koji je različit od bitka svih drugih bića. Tu novostvorenu riječ Heidegger čuje doslovno kao spoj dviju latinskih riječi: *ex*, koja se prevodi kao *iz*, i *sistere*, koja se prevodi kao *stajati*. Ek-sistencija je za Heideggera tako način bitka tubitka – iz-stajanje u čistini bitka, a ne uobičajeno, metafizički shvaćena egzistencija (*die Existenz*).

Neke od riječi čije je značenje ustaljeno i dobro poznato uobičajenom govoru Heidegger čuje drugačije zbog toga što se oslanja na njihovu etimologiju. Takav je slučaj, primjerice, s riječju *Ereignis*, koja u standardnom njemačkom jeziku znači događaj. Heidegger, međutim, u *Ereignis*-u čuje osnovu *eigen*, što znači svoj, vlastit. To se može primijetiti i u tome što na nekim mjestima *Ereignis* i piše razdvajajući tu osnovu crticom, kao *Er-eignis*. *Ereignis* stoga ne treba razumjeti samo kao događaj, već ga treba čuti uzevši u obzir njegovu osnovu: *Ereignis* je tako ono što osvaja, prisvaja, uporabljuje čovjeka za mišljenje bitka. To da *Ereignis* Heidegger čuje iz

¹³⁶ M. Heidegger, *Heraclitus: The Inception of Occidental Thinking; and, Logic: Heraclitus's Doctrine of the Logos*, str. 149.

¹³⁷ Isto, str. 185.

pridjeva *eigen* očituje se i u tome što iz te iste osnove izvodi različite riječi. Tako, primjerice, u spisu *Načelo identiteta* iz osnove *eigen* Heidegger izvodi riječi koje se mogu prevesti kao posjedovati (*vereignen*), dodjeljivati (*zueignen*), prisvajati (*aneignen*) i predavati (*übereignen*)¹³⁸. Namjesto riječi *Poesie*, što je naziv opterećen uobičajenim, metafizičkim poimanjem pjesništva kao jedne od grana lijepih umjetnosti, Heidegger upotrebljava riječ *Dichtung*, u kojoj čuje još jedno etimološko značenje: pridjev *dicht* znači gust, zgusnut ili sklopljen, a ime *Dichtung* brtva – alat koji služi kako bi se spriječio prelazak tvari, najčešće plina ili vode, između dva odvojena prostora. Brtva zgušnjava, ne ostavlja prostora, a tako i istinsko pjesništvo kazuje zgusnuto, sklopljeno, bez suvišnih izraza i stilskih pomagala te uobičajenih veza koje proširuju govor, zbog čega se i često čini teškim za razumijevanje.

U Heideggerovu kazivanju često nalazimo i paronomaziju: uporabu riječi koje su fonetički iste ili slične, ali imaju različito značenje kako bi se postigao određeni efekt ili istaknula neka njihova svojstva. Jedan od primjera za to jest njegovo povezivanje njemačke riječi *denken*, koja se prevodi kao misliti, i slične riječi *danken*, koja se prevodi kao zahvaliti. Povezivanjem tih dviju riječi Heidegger proširuje uobičajeno shvaćanje mišljenja, koje je ograničeno na tehničku uporabu i poima se isključivo kao računanje. Mišljenje je za Heideggera mišljenje bitka, pri čemu je bitak ono što daje, pruža mišljenje. Mišljenje je tako odgovaranje bitku koje je ujedno i zahvala za ono što bitak pruža, za njegov dar¹³⁹. Naziv za zahvalu u svojoj sličnosti s nazivom za mišljenje upućuje upravo na tu stranu mišljenja: na to da ono nije tek aktivnost nekoga subjekta već je dana od bitka, omogućena bitkom, i na taj mu način duguje zahvalu.

Za Heideggerov je način kazivanja karakteristična i česta uporaba arhaizama. U nekim spisima kasnije faze, primjerice u *Prilozima filozofiji*, Heidegger koristi njemački arhaizam *Seyn*, koji se prevodi kao bytak, u razlici spram bitka (*Sein*), čemu je mogući razlog njegova namjera da razgraniči predmetafizičko poimanje bitka, kao izvorno poimanje, od metafizičkoga. Također, u nekim spisima nalazimo riječ bitak prekrizenu, kao ~~bitak~~ (*Seyn*), što je isto tako neuobičajeno za

¹³⁸ Martin Heidegger, "The Principle of Identity", u: Martin Heidegger, *Identity and Difference*, Chicago, University of Chicago Press, 2002, str. 36, 100, prema Matthew King, "Heidegger's Etymological Method: Discovering Being by Rediscovering the Richness of the Word", *Philosophy Today*, 51 (3), 2007, str. 278-289, ovdje str. 286.

¹³⁹ M. King, "Heidegger's Etymological Method: Discovering Being by Rediscovering the Richness of the Word", str. 285.

jezik filozofije¹⁴⁰. Spomenuti postupci, važno je istaknuti, nisu izraz Heideggerove namjere da obilježja pjesništva i njemu svojstvene slobode izražavanja proširi na filozofiju, da bi je time, primjerice, učinio više područjem koje se zahvaća osjećajima, a manje razumom. Njegovi postupci, naprotiv, pokušaj su da se ono mišljeno iskaže na drugačiji, izvorniji način, te da se riječima vrati njihov izvorni smisao – da se one približe samim stvarima koje imenuju i oslobode od značenja koje je uvjetovano tradicijom umjesto da je promišljeno. U tome pokušaju, ono kazivano filozofije samo dospijeva u blizinu pjesništvu i počinje mu nalikovati. To ipak ne znači da se ono udaljava od znanstvenosti i objektivnosti. Heideggerovo kazivanje uopće ni ne traži da bude podvedeno pod određenu disciplinu ili područje, pa tako niti da bude određen njegov položaj između znanosti i umjetnosti kao ni metafizički shvaćene filozofije i pjesništva.

¹⁴⁰ G. Pattison, *Routledge Philosophy Guidebook to the Later Heidegger*, str. 10.

Zaključak

Jezik, mišljenje i pjesništvo nisu tek neke od tema za koje Heidegger u kasnijoj fazi filozofiranja pokazuje značajan interes, već predstavljaju temeljni i neizostavni dio njegova sveukupnoga mišljenja. Tome je tako upravo zbog njihove veze s biti bitka i s biti čovjeka.

Jezik je, za Heideggera, ponajprije jezik samoga bitka. U oblasti jezika čovjek, kao onaj čijoj biti pripada odnošenje spram bitka, samu istinu bitka dovodi do riječi. U istinskome govorenju govori čovjek, ali isto tako i bitak sam. Istinsko je govorenje odgovaranje bitku na način slušanja njegova nagovora. Bitak tako nije tek nešto što čovjek ima promisliti, već se on sam čovjeku uvijek obraća, nadaje, nagovara ga i poziva u čuvanje njegove istine. Čovjekov je odnos spram bitka uvijek određen time kako se bitak čovjeku obraća. Način obraćanja bitka, njegova otkrivanja i skrivanja, tvori povijesni usud bitka, koji određuje čitavu povijest.

Svaka je epoha u povijesti, kao dio povijesnog usuda bitka, određena načinom na koji se bitak otkriva i skriva, ali i načinom na koji čovjek prihvaća njegovo obraćanje. Time je obilježen i jezik neke epohe – način govorenja te način poimanja jezika – jer jezik je upravo element u kojemu se odgovaranje bitku zbiva i u kojemu se otkiva njegova istina. U filozofskoj tradiciji koja traje od Platona sve do danas i koju Heidegger naziva metafizikom, bitak se čovjeku šalje tako da se uskraćuje, što vodi njegovu zaboravu. Zaborav je bitka obilježen i propadanjem jezika, u vidu njegova svođenja na puki alat, na sustav znakova i sredstvo izražavanja i zahvaćanja stvarnosti.

Razdoblje koje bi moglo uslijediti nakon razdoblja metafizike obilježeno je, tako, drugačijim načinom obraćanja bitka čovjeku. Mišljenje koje ima prevladati metafiziku u svim njenim ograničenjima jest mišljenje bitka: mišljenje koje misli bitak i ujedno pripada bitku, od bitka je dano. U nadolazećoj epohi upravo povijesni usud bitka mišljenje dovodi u blizinu pjesništva i time otvara mogućnost za istinsko kazivanje u vidu odgovaranja bitku.

U sadašnjemu vremenu u pjesništvu je prije nego u filozofiji izvršeno prevladavanje metafizike i dospijevanje u izvorni govor u kojemu govori sama bit bitka. Tome je tako zbog same prirode pjesništva, koja se sastoji u tome da stavljaajući istinu u riječ, pjesništvo uspijeva pustiti da se ona otkrije ujedno zadržavajući njenu skrivenost.

Pjesništvu može biti lakše odgovoriti nagovoru bitka i stoga što je u razdoblju metafizike manje potpalo pod različita ograničenja i tehničku interpretaciju nego što je to mišljenje. Od pjesništva se tako ni pod vladavinom metafizike ne zahtijeva takva strogost u slijeđenju gramatičkih pravila i uobičajenih granica jezika kao što se to zahtjeva od mišljenja, čiji se vrijednost i dostojanstvo mjere time u kolikoj mjeri ono odgovara zahtjevima znanstvenosti i objektivnosti. Metafizika pjesništvu još ostavlja prostor tzv. pjesničke slobode. Pjesništvu tako može biti lakše nego mišljenju prevladati neka ograničenja metafizike i njoj svojstvenoga načina kazivanja. Ipak, i pjesništvo u razdoblju metafizike također ispada iz svoga elementa i izloženo je propadanju, samo na drugačiji način nego što je to mišljenje. U pjesništvu, ograničenja metafizike očituju se u tome što se ono svodi na igru, aktivnost mašte i oblast u kojoj vladaju isključivo osjećaji i dojmovi.

U pokušaju da se razumije što Heidegger poima pod pjesništvom, potrebno je ograditi se od uobičajenih i raširenih mnijenja o pjesništvu. Uzevši u obzir sva obilježja koje Heidegger pridaje pjesništvu – ono, primjerice, kazuje zgusnuto, sažeto, bez ograničavanja uobičajenim svezama među riječima i rečenicama, te kazuje ne samo onim izgovorenim, već i onim neizgovorenim – važno je izbjeći površna shvaćanja pjesništva kao prostora tzv. pjesničke slobode u kojemu su stvaraocu ostavljena na raspolaganje sva moguća sredstva kako bi u riječ prenio ono što želi i namjerava izraziti. Heidegger pjesništvo ne poima kao tek jednu od čovjekovih djelatnosti ili načina izražavanja, već kao izvorni način čovjekova bitka. Pjesništvo nije ni dopuna ni ukras čovjekova postojanja, nego je temeljni način na koji čovjek jest – a čovjek jest jedino tako da se odnosi spram bitka, da promišlja bitak. Izvorno je pjesništvo upravo način na koji se čovjek odnosi spram bitka: ono je način na koji čovjek uspijeva odgovarati povijesnom nagovoru bitka i bitak sam dovoditi do riječi. Kada istinski jest, kada stanuje u svojoj biti, čovjek pjeva. Upravo na to ukazuju od Heideggera često citirani Hölderlinovi stihovi:

*„Pun zasluga, al pjesnički, obitava
Čovjek na ovoj zemlji.“¹⁴¹*

Način je odnošenja spram istine bitka određen povijesnim usudom bitka, no to ne znači da čovjeku preostaje samo čekati da bitak promijeni način na koji mu se obraća, pa da time i njegovo

¹⁴¹ M. Heidegger, „...pjesnički obitava čovjek...“, str. 277.

mišljenje bude izmijenjeno. Potrebno je izvršiti pripremu, dostići spremnost da se odgovori bitku u njegovu načinu nagovora koji tek ima doći. Priprema za to zadaća je prijelaznoga razdoblja – oskudnoga razdoblja u kojemu su iscrpljene sve mogućnosti metafizike, a još nije uspostavljen izvorniji način mišljenja. Pokušaj pripreme sastoji se prvenstveno u ulaženju u dijalog s starogrčkim misliocima i pjesnicima, u čijem se kazivanju još prepoznaje ono izvorno mišljenje, kao i s misliocima koji obilježavaju kraj metafizike: s Nietzscheovim mišljenjem, koje zaokružuje čitavu epohu metafizike i s Hölderlinovim pjevanjem, u kojemu je prevladavanje metafizike već izvršeno.

U pokušaje izvornoga mislilačkoga i pjesničkoga kazivanja upušta se i sam Heidegger. Pod opterećenjem duge tradicije metafizike, riječi filozofije postaju puka terminologija: njihovo se značenje shvaća tako da se one uklapaju u već uhodani diskurs, a ne tako da se odista propituje što one kazuju i što su odista stvari koje imenuju. Kazivanjem u formama neuobičajenim za filozofiju te napuštanjem granica postavljenih uobičajenim rječnikom i standardnim značenjima riječi, Heidegger pokušava osloboditi mišljenje od tradicije, vratiti riječima njihov smisao i njihovu vezu sa stvarima koje imenuju te tako jezik vratiti u izvorni element, u vlastitu bit koja je odgovaranje nagovoru bitka i čuvanje istine bitka kroz njeno dovođenje do riječi.

Popis literature

Heideggerova djela

Heidegger, Martin, „Anaksimandrov fragment“, u: Heidegger, Martin, *Šumski putevi*, Plato, Beograd, 2000, str. 254-296.

Heidegger, Martin, „Bit jezika“, u: Heidegger, Martin, *Na putu k jeziku*, Altagama, Zagreb, 2009, str. 141-200.

Heidegger, Martin, *Bitak i vrijeme*, Naprijed, Zagreb, 1985.

Heidegger, Martin, *Country Path Conversations*, Indiana University Press, Bloomington, Indianapolis, 2010.

Heidegger, Martin, „Čemu pjesnici?“, u: Heidegger, Martin, *O biti umjetnosti*, Mladost, Zagreb, 1959, str. 81-141.

Heidegger, Martin, „Hölderlin i bit pjesništva“, u: Heidegger, Martin, *Hölderlinove himne "Germanija" i "Rajna"*, Demetra, Zagreb, 2002, str. 259-272.

Heidegger, Martin, *Hölderlinove himne "Germanija" i "Rajna"*, Demetra, Zagreb, 2002.

Heidegger, Martin, *Heraclitus: The Inception of Occidental Thinking; and, Logic: Heraclitus's Doctrine of the Logos*, Bloomsbury, London, New York, 2018.

Heidegger, Martin, *Introduction to Philosophy – Thinking and Poetizing*, Indiana University Press, Bloomington, Indianapolis, 2011.

Heidegger, Martin, „Iz jednog razgovora o jeziku: Između jednog Japanca i pitača“, u: Heidegger, Martin, *Na putu k jeziku*, Altagama, Zagreb, 2009, str. 81-140.

Heidegger, Martin, „Jezik“, u: Heidegger, Martin, *Na putu k jeziku*, Altagama, Zagreb, 2009, str. 7-31.

Heidegger, Martin, „Jezik u pjesmi: rasprava o pjesništvu Georga Trakla“, u: Heidegger, Martin, *Na putu k jeziku*, Altagama, Zagreb, 2009, str. 33-80.

Heidegger, Martin, „O humanizmu“, u: Heidegger, Martin, *Kraj filozofije i zadaća mišljenja*, Naprijed, Zagreb, 1996, str. 151-196.

Heidegger, Martin, „...pjesnički obitava čovjek...“, u: Heidegger, Martin, *Hölderlinove himne "Germanija" i "Rajna"*, Demetra, Zagreb, 2002, str. 273-287.

Heidegger, Martin, *Prilozi filozofiji (Iz dogođaja)*, Naklada Breza, Zagreb, 2008.

Heidegger, Martin, „Put k jeziku“, u: Heidegger, Martin, *Na putu k jeziku*, Altagama, Zagreb, 2009, str. 223-252.

Ostala literatura

Batovanja, Vesna, *Martin Heidegger: mišljenje koje se više ne razumije kao metafizika*, Naklada Breza, Zagreb, 2007.

Bruns, Gerald L., *Heidegger's Estrangements: Language, Truth, and Poetry in the Later Writings*, Yale University Press, New Haven, London, 1991.

Hyland, Drew A., „Heidegger's (Dramatic?) Dialogues“, *Research in Phenomenology*, 45, 2015, str. 341-357.

Korab-Karpowicz, Włodzimierz Julian, „Martin Heidegger(1889-1976)“, <https://iep.utm.edu/heidegge/#H1> (pristup 29.7.2021).

King, Matthew, „Heidegger’s Etymological Method: Discovering Being by Rediscovering the Richness of the Word“, *Philosophy Today*, 51 (3), 2007, str. 278-289.

Pattison, George, *Routledge Philosophy Guidebook to the Later Heidegger*, Routledge, London, New York, 2013.

Pejović, Danilo, „Heidegger i bit umjetnosti“, u: Heidegger, Martin, *O biti umjetnosti*, Mladost, Zagreb, 1959, str. 155-171.

Pöggeler, Otto, *Martin Heidegger's Path of Thinking*, Humanities Press International, New York, 1987.

Sutlić, Vanja, *Kako čitati Heideggera: uvod u problematsku razinu "Sein und Zeit"-a i okolnih spisa*, August Cesarec, Zagreb, 1989.

Travers, Martin, „Die Blume des Mundes: The Poetry of Martin Heidegger“, *Oxford German Studies*, 41 (1), 2012, str. 82-102.

Wheeler, Michael, "Martin Heidegger", <https://plato.stanford.edu/archives/fall2020/entries/heidegger/> (pristup: 16.6.2021).